

Martikainen Anni & Piippo Jonna

“Olen nähnyt vierestä, kuinka valtavan suuri merkitys sillä on, että koulussa moninaisuus huomioidaan” - Opettajien näkemyksiä sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta alakoulussa

Pro gradu -tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN JA PSYKOLOGIAN TIEDEKUNTA
Luokanopettajan maisteriohjelma

2023

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta

”Olen nähnyt vierestä, kuinka valtavan suuri merkitys sillä on, että koulussa moninaisuus huomioidaan” – Opettajien näkemyksiä sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta alakoulussa (Anni Martikainen & Jonna Piippo)

Pro gradu -tutkielma, 62 sivua, 5 liitesivua

huhtikuu 2023

Tässä pro gradu- tutkimuksessa kartoitetaan opettajien näkemyksiä sukupuolen moninaisuudesta. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda ilmi sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta merkittäviä tekijöitä peruskoulun alaluokilla 1–6. Lisäksi tutkimus kartoittaa, mistä opettajat saavat tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Tutkimuksemme tavoitteena on myös tuottaa tietoa sukupuolen moninaisuudesta.

Tutkimuksemme teoreettinen viitekehys on toteutettu kirjallisuuskatsauksena. Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä tutkimuksemme keskittyy sukupuolen moninaisuuden, sukupuolijärjestelmien sekä sukupuolikulttuurin määrittelyyn peruskoulun kontekstissa. Tutkimuksen teoreettisen viitekehysten pohjalta voidaan todeta sukupuolen moninaisuuden olevan kokonaisuus, jossa yhdistyy yksilön henkilökohtaiset kokemukset, ilmaisutavat sekä kehon piirteiden kirjo. Valtakunnallinen perusopetuksen opetussuunnitelma (2014) velvoittaa peruskouluja huomioimaan sukupuolen moninaisuuden, sekä lisäämään tietoisuutta aiheesta. Sukupuolen moninaisuuden huomioimisen tukemiseksi peruskoulujen tulee laatia koulukohtaiset tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat. Vaikka perusopetuksen opetussuunnitelma (2014) velvoittaa kouluja huomioimaan sukupuolen moninaisuuden, voidaan peruskouluja pitää edelleen sukupuolittuneina ympäristöinä.

Tutkimuksemme on toteutettu laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimuksemme aineisto on kerätty sähköisen kyselylomakkeen avulla, johon vastauksia tuli yhteensä yksitoista. Tutkimusaineisto on analysoitu aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin.

Tutkimuksessa havaittiin, että opettajat pitivät sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta tärkeänä tietämystä, pedagogisia ratkaisuja, koulun rakenteellisia tekijöitä sekä työyhteisöä. Opettajien mukaan tieto sukupuolen moninaisuudesta on vaikuttanut heidän ajatuksiinsa ja toimintaan positiivisesti. Tiedon perusteella opettajat osaavat ottaa sukupuolen moninaisuuden huomioon pedagogisissa ratkaisuissaan. Opettajat korostivat pedagogisissa ratkaisuissaan sukupuolineutraaleja ryhmäjakoja sekä informatiivisia oppimateriaaleja. Opettajat kokivat koulun rakenteelliset tekijät tällä hetkellä rajoittaviksi sukupuolen moninaisuuden huomioimisen näkökulmasta. Opettajat pitivät erityisesti wc- ja pukeutumistiloja ongelmallisina. Opettajat pitivät työyhteisöä merkittävänä asiana, sillä työyhteisöt mahdollistavat esimerkiksi keskustelujen käymisen aiheesta, jolloin ennakkoluulot ja virheellinen tieto aiheesta vähenee.

Avainsanat: perusopetus (luokat 1–6), sukupuolen moninaisuus, sukupuoli, sukupuolijärjestelmät, tasa-arvo

Sisältö

1. Johdanto.....	6
2. Sukupuoli.....	9
2.1 Sukupuoli käsitteenä	9
2.2 Sukupuolen moninaisuus	12
2.3 Sukupuolijärjestelmät.....	14
2.3.1 Sukupuoliroolit.....	14
2.3.2 Sukupuolittava ja sukupuoleen kasvattaminen.....	16
2.3.3 Sukupuolistereotypiat.....	17
3. Sukupuolten välinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus	19
3.1 Sukupuolikulttuuri perusopetuksessa.....	19
3.2 Peruskoulujen tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmat.....	21
3.3 Sukupuolen moninaisuuden ilmeneminen perusopetuksessa.....	22
3.4 Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen peruskoulussa	24
4. Tutkimuksen toteutus	27
4.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset.....	27
4.2 Sähköinen kyselylomake aineistonkeruumenetelmänä.....	28
4.3 Aineistonkeruu ja aineiston taustatiedot	31
4.4 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi.....	32
5. Tutkimustulokset	39
5.1 Tietämys.....	39
5.2 Pedagogiset ratkaisut.....	41
5.3 Koulun rakenteelliset tekijät	42
5.4 Työyhteisö.....	44
6. Johtopäätökset.....	46
7. Pohdinta	49
7.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	50
7.2 Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimusideat.....	53
Lähteet / References	54
Liitteet.....	59

1. Johdanto

Käsitykset sukupuolen määritelmistä ovat historian saatossa vaihdelleet hyvin voimakkaasti. Salomäen (2011) mukaan Antiikin ajoista aina 1500-luvulle asti sukupuolia on nähty olevan ikään kuin yksi. Tällöin miehen kehoa pidettiin yleispätevänä mallina, johon naisen kehoa verrattiin (Salomäki, 2011). Heiskalan ja Husson (2016) mukaan käsitys kahdesta erillisestä sukupuolesta alkoi voimistua 1500-luvulta eteenpäin. Tällöin keskeistä oli ajatus kahdesta vastakkaisesta sukupuolesta, joka pohjautui vahvasti biologiaan. Kahdella vastakkaisella sukupuolella oli yhteiskunnassa omat tehtävät ja roolit. Kyseinen traditionaalinen yhteiskunta näyttäytyi ihmisille turvallisena, mutta ei antanut sijaa erilaisuudelle esimerkiksi sukupuolen näkökulmasta (Heiskala & Husso, 2016).

Heiskalan ja Husson (2016) mukaan 1800–1900-lukujen taitteessa Eurooppa alkoi modernisoi-
tua, jolloin vallitsevaa sukupuolijärjestystä ryhdyttiin kyseenalaistamaan. Kyseenalaistaminen näkyi lisääntyvänä keskusteluna sukupuolten välisestä tasa-arvosta sekä naisten oikeuksista. Euroopan maista Suomi myönsi ensimmäisten valtioiden joukossa naisille äänioikeuden vuonna 1906, ja näyttäytyi näin ollen tasa-arvon mallimaana muulle Euroopalle. Vaikka sukupuolten välisessä tasa-arvossa otettiin harppauksia 1800–1900-lukujen taitteessa, sukupuolten välinen tasa-arvo ei kuitenkaan parantunut riittävästi. Sukupuolijärjestys oli tuolloin hierarkkinen, mikä näkyi esimerkiksi naisten ja miesten erilaisissa yhteiskunnallisissa tehtävissä (Heiskala & Husso, 2016).

Oakleyn (2015) mukaan 1970-luvun alusta lähtien sukupuolen määritelmiin alkoi tulla näkyviksi muitakin kuin pelkästään biologiaan perustuvia sukupuolen määritelmiä. Ennen sukupuoli oli ymmärretty biologian sex-käsitteen kautta. Tämän käsitteen ohelle syntyi gender-käsite, joka kuvastaa sukupuolen kulttuurista sekä sosiaalista ulottuvuutta. Gender-käsite kuvaa kaikkia biologisen sukupuolen (sex) ulkopuolelle jääviä sukupuolen ilmenemisen ja olemisen muotoja (Oakley, 2015). Sex-gender jaottelu oli merkittävä edistysaskel sukupuolten väliselle tasa-arvolle. Sex-gender jaottelun myötä sukupuolta voitiin tarkastella laajempaan kokonaisuuteen aikaisemmin vallinneen kahtiajaon sijaan. Suomessa astui voimaan laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta vuonna 1987 (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609). Lainsäädännöllinen uudistus edesauttoi sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumista. Suomen YK-liiton (2023) mukaan Yhdistyneet kansakunnat hyväksyivät vuonna 1979 sopimuksen,

jossa kiellettiin naisiin kohdistuva syrjintä. Suomi hyväksyi tämän sopimuksen vuonna 1986 (Suomen YK-liitto, 2023).

Sukupuolen moninaisuus on tärkeä ilmiö, joka on viime vuosien aikana lisännyt näkyvyyttään yleisessä keskustelussa yhteiskunnassamme. Viime vuosina suomalaisessa mediassa sekä politiikassa on ollut paljon keskustelua esimerkiksi translaista, joka uudistui huhtikuussa 2023. Yhteiskunnallinen keskustelu on vauhdittanut sukupuolen moninaisuuden näkyväksi tekemistä myös peruskouluissa. Tasa-arvolain (8.8.1986/609) mukaan suomalaiset oppilaitokset ovat olleet velvoitettuja vuodesta 2015 lähtien ennaltaehkäisemään sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiä sekä sukupuolen ilmaisuun liittyvää kiusaamista ja syrjintää. Opetushallituksen (2014) mukaan voimassa oleva perusopetuksen opetussuunnitelma (2014) velvoittaa peruskouluja laatimaan tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmat, joiden tarkoituksena on edistää tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista peruskouluissa. Lisäksi ensimmäistä kertaa perusopetuksen opetussuunnitelmaan (2014) on lisätty vaatimus siitä, että perusopetuksen tulee olla lähestymistavaltaan sukupuolitietoista (Opetushallitus, 2014).

Puhuttaessa sukupuolen moninaisuuden ilmenemisestä peruskoulussa keskustelut koskevat usein vain yläkoulua. Usein ajatellaan, ettei sukupuolen moninaisuus teemana kosketa alakoulua, sillä oppilaat alakoulussa ovat vielä pieniä. Ajatustapa on virheellinen, sillä lapsen sukupuoli-identiteetti alkaa kehittyä jo 2–4 vuoden ikäisenä (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2023). Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen mukaan (2023) lapsi kokee sekä ilmentää sukupuoltaan moninaisin tavoin: ”lapsi voi kokea olevansa tyttö, poika, osittain sekä tyttö että poika, omanlaisensa yhdistelmä näitä, jotakin aivan muuta tai hän voi kokea olevansa sukupuoleton”. Kasvattajat kiinnittävät usein huomiota vain sukupuolinormeista poikkeaviin lapsiin, niin sanottuihin ”tyttöpoikiin” tai ”poikatyttöihin” (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2023). On tärkeää tiedostaa, ettei sukupuolen moninaisuus ilmene lapsuudessa ulospäin kovinkaan usein (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2023).

Vaikka tieto sekä ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta on saavuttanut monia, on tietämyksessä sekä ymmärryksessä aiheeseen liittyen edelleen puutteita. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että sukupuolen moninaisuus on pitkään ollut stigmatisoitunut ilmiö, johon liittyy paljon ennakkosenteitä (Sillanpää, 2019). Hinkula (2022) raportoi Ylen uutisessaan opettajien tietämyksen sukupuolen moninaisuudesta olevan edelleen puutteellista. Lisäksi opettajien tietämys

sukupuolen moninaisuudesta on usein hyvin pintapuolista. Uutisen mukaan opettajat kaipaivat enemmän konkreettisia työkaluja siihen, kuinka kohdata sukupuoleltaan moninainen oppilas. Opettajien puutteellinen tietämys aiheesta johtuu usein koulutuksen puutteesta. Opettajat kokevat, että mikäli sukupuolen moninaisuudesta haluaa faktatietoa, on oltava itse aktiivinen ja opiskeltava asiaa itsenäisesti. Uutisessa nostetaan esille näkökulma opettajien täydennyskoulutuksista aiheeseen liittyen. Koulutukset ovat kuitenkin vapaaehtoisia, eivätkä saavuta kaikkia opettajia. Tietoisuuden lisääminen sekä konkreettisten työkalujen esille tuominen olisi tärkeää, sillä tasa-arvoinen ja yhdenvertainen peruskoulu on jokaisen oppilaan oikeus (Hinkula, 2022).

Tutkijoina olemme erityisesti kiinnostuneita teemaan liitetystä yhteiskunnallisesta keskustelusta. Lisäksi aiheen ajankohtaisuus ja merkityksellisyys ovat vaikuttanut aiheemme valintaan. Ajankohtaisesta lähdekirjallisuudesta sekä uutisoinnista on nähtävissä sukupuolen moninaisuuden liittyvän tiedon puutteellisuutta. Lisäksi opettajat kaipaavat työkaluja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen. Tutkimuksemme tavoitteena on esitellä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta merkittäviä asioita. Tutkimuksemme tavoitteena on myös lisätä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta. Tutkimuksemme avulla pyrimme vastaamaan tutkimuskysymykseemme:

1. Mitä opettajat pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta?

Tutkimuksemme tarkoituksena oli saada tietoa opettajien kokemuksista, käsityksistä sekä mielipiteistä sukupuolen moninaisuuteen liittyen. Tutkimuksemme toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus keskittyy tutkittavien henkilökohtaisiin käsityksiin, kokemuksiin sekä mielipiteisiin, ja pyrkii näin ollen ymmärtämään tutkittavaa kohdetta muodostaen kokonaisvaltaisen kuvan (Sarajärvi & Tuomi, 2018). Tutkimusaineisto on kerätty sähköisellä kyselylomakkeella alakoulussa työskenteleviltä opettajilta. Kyselylomakkeella kerätty tutkimusaineisto on analysoitu aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin.

2. Sukupuoli

Sukupuoli on mielenkiintoinen tutkimuksen kohde, sillä sitä voidaan lähestyä usean eri tieteenalan näkökulmasta. Usean tieteenalan tutkimusintressit sekä tutkimustulokset mahdollistavat sen, että sukupuolen käsitteestä pystytään muodostamaan monisyinen kuva. Nykyään sukupuoli nähdään käsitteenä, joka koostuu henkilökohtaisista kokemuksista, ilmaisutavoista sekä kehon sukupuolitettujen piirteiden kirjosta (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 2023). Lisäksi sukupuoli on yksilön muovaantuva ominaisuus, jonka muovautuvuus kestää läpi elämän (Seta ry, 2021; Vilka, 2010). Seuraavissa kappaleissa käsittelemme sukupuolta, sekä sen ympärille rakentuvia teemoja. Ensimmäisessä kappaleessa käsittelemme yleisesti sukupuolta käsitteenä. Toisessa kappaleessa keskitymme sukupuolen moninaisuuteen. Lopuksi käsittelemme sukupuolijärjestelmää sekä siihen liittyviä käsitteitä.

2.1 Sukupuoli käsitteenä

Rossin (2003) mukaan sukupuoli on moniulotteinen käsite, jonka vuoksi sukupuolen määrittelmälle on tyypillistä sen muokkaantuvuus kontekstin mukaan. Sukupuolen määrittely voidaan nähdä sopimuksina, konflikteina sekä ideologeina, joista keskustellaan ja neuvotellaan jatkuvasti (Rossi, 2003). Komosen (2020) mukaan ihminen on puolestaan psykofyysinen kokonaisuus, joka muodostuu biologisista, sosiaalisista sekä kokemuksellisista ulottuvuuksista. Ulottuvuudet eivät ole toinen toistaan parempia, eivätkä myöskään sulje toisiaan pois. Ulottuvuudet muodostavat näin ollen ainutlaatuisen ja moninaisen kokonaisuuden (Aivelo, 2018; Komonen, 2020). Nykyään sukupuoli koetaan monimuotoiseksi käsitteeksi, jolla nähdään olevan moninaisia ilmenemistapoja (Seta ry, 2021).

Aittomäen ym. (2016) mukaan sukupuolen kehityksen voidaan ajatella lähtevän liikkeelle yksilön kehityksen aikana sukukromosomeista. Sukukromosomeja on kahdenlaisia: X-kromosomi ja Y-kromosomi. Munasolun kantama sukukromosomi on aina X, siittiöt kantavat X- ja Y-kromosomia. Yleensä naisen sukupuoli koostuu kahdesta X-sukukromosomista. Miesten sukupuoli koostuu puolestaan yhdestä X-sukukromosomista ja yhdestä Y-sukukromosomista (Aittomäki ym., 2016; Vilka, 2010.) Aivelon (2018) mukaan Y-kromosomi sisältää SRY-geenin, joka tuottaa SRY-proteiinia. SRY-proteiini saa aikaan esimerkiksi sikiön kivesten kehittymisen. SRY-geeni voi kuitenkin olla toimimaton, puuttua Y-kromosomista tai se on voinut siirtyä X-kromosomiin. Tällöin esimerkiksi XX sukukromosomi yhdistelmää eli karyotyyppejä

kantava henkilö on sukuelimiltään mies (Aivelo, 2018). Komonen (2020) puolestaan painottaa, että sukukromosomit voivat muodostaa muitakin karyotyyppeja, kuten XXY, XYY ja XXX. On myös mahdollista, että sukupuolikromosomi puuttuu, jolloin sukukromosomeista muodostuva karyotyyppi olisi XO. Erilaiset karyotyypit ilmenevät sukupuolen moninaisuutena (Komonen, 2020).

Vilkan (2010) ja Aivelon (2018) mukaan sukurauhaset tuottavat sukupuolihormoneja: testosteronia, estrogeenia sekä progesteronia. Edellä mainittujen hormonien suhde ihmisen kehossa vaikuttaa sukuelinten kehittymiseen (Vilka, 2010; Aivelo, 2018). Vilkan (2010) määritelmän mukaan naisen kehossa on yleensä määrällisesti enemmän estrogeenia sekä progesteronia verrattuna miehen kehoon. Puolestaan miehen kehossa on huomattavasti enemmän testosteronia kuin naisella (Vilka, 2010). Aivelo (2018) korostaa erilaisten karyotyyppien sekä sukupuolihormonien suhteen kehossa vaikuttavan siihen, minkälaiset sukuelimet ihmiselle muodostuu. Karyotyypit vaikuttavat esimerkiksi sukuelinten kokoon sekä ulkonäköön (Aivelo, 2018). Sahan (2022) teorian mukaan esimerkiksi XXY- sukukromosomit saaneen henkilön kivekset voivat jäädä pieniksi. Lisäksi XXY-sukukromosomin omaavalla rintarauhasen kasvu voi olla tavanomaista suurempaa (Saha, 2022). Vilkan (2010) mukaan tyypilliset ulkoiset ja sisäiset rakenteet naisella ovat kohtu, emätin ja munasarjat. Eturauhanen, penis ja kivekset ovat puolestaan tyypillisiä miehelle (Vilka, 2010). Yleisimmillä karyotyypeillä, XX sekä XY sukupuolen fyysiset rakenteet eivät kuitenkaan ole aina täysin yksiselitteisiä tai selkeitä (Ylitapio-Mäntylä, 2012).

Aivelon (2018) mukaan sukupuolihormonit vaikuttavat lisäksi esimerkiksi ihmisen fysiologiaan, ruumiinrakenteeseen ja ulkonäköön. Voidaan ajatella, että jokainen henkilö on sukupuolihormonien vaikutuksen myötä ainutlaatuinen yksilö sisäisesti sekä ulkoisesti. Sisäisten ja ulkoisten ominaisuuksien mukaan jakaminen naisiin ja miehiin ei ole mielekäästä, sillä sisäisiä ja ulkoisia ominaisuuksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia naisia tai miehiä (Aivelo, 2018).

Intersukupuolisuudella kuvataan laajaa joukkoa erilaisia synnynnäisiä variaatioita, joissa esimerkiksi sukukromosomit, hormonitoiminta tai sukuelimet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen (Alanko, 2014; Seta ry, 2021). Seta ry:n (2023) mukaan intersukupuolisten osuus väestöstä on noin 1,7 %. Mikäli lapsi määritellään intersukupuoliseksi syntymässään, lääkäri määrittää lapsen kuuluvaksi toiseen juridisista sukupuolista. Suomessa on käytössä kaksi juridista

sukupuolta: nainen ja mies (Seta ry, 2023). Seta ry:n (2021) määritelmän mukaan intersukupuolisuus ilmenee tyypillisesti murrosiässä. Merkkejä intersukupuolisuudesta ovat esimerkiksi murrosiässä kuukautisten alkamattomuus tai aikuisiällä lapsettomuus. Intersukupuolisuuden voidaan ajatella olevan myös sukupuoli-identiteetti. Lisäksi intersukupuolisuuden käsitettä voidaan käyttää kuvaamaan yksilön kehonpiirteitä. Usein intersukupuolinen lapsi ymmärtää oman sukupuoli-identiteettinsä, ja määrittelee itsensä sen mukaan tytöksi, pojaksi, muunsukupuoliseksi, intersukupuoliseksi tai muuten itselleen sopivalla termillä (Seta ry, 2021).

Aivelon (2018) mukaan aivoilla on vaikutusta sukupuolisuuden kokemukseen sekä kehitykseen. Aivojen kehityksen, erityisesti aivojen rakenteen on nähty olevan yhteydessä muun muassa sukupuolisuuden tunteeseen, käyttäytymismalleihin sekä seksuaaliseen suuntautumiseen (Aivelo, 2018). Tärkeä osa sukupuolta on myös yksilön henkilökohtainen kokemus omasta sukupuolestaan (Vilka, 2010). Tämän käsityksen mukaan sukupuoli voidaan olettaa olevan yhtä monta, kuin on sukupuoleen liittyvää kokemusta (Vilka, 2010). Nousiainen (2020) mukaan yksilön henkilökohtaista kokemusta sukupuolestaan kuvaillaan sukupuoli-identiteetin käsitteellä.

Sukupuoli-identiteetin nähdään olevan keskeinen osa ihmisen identiteettiä (Nousiainen, 2020). Sukupuoli-identiteetin kautta yksilö määrittelee omaa tunnettaan naiseudestaan tai mieheydestään (Huuska ym., 2008; Puolimatka, 2019). Yksilö voi kokea olevansa myös täysin sukupuoleton (Seta ry, 2020). Sukupuoli-identiteetti määrittää yksilön henkilökohtaisen kokemuksen omasta sukupuolestaan, eikä sukupuoli-identiteettiin vaikuta esimerkiksi sukupuolen fysiologiset tekijät (Puolimatka, 2019). Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan sukupuoli-identiteetin rakentuminen on monimutkainen, koko elämän läpi kestävä prosessi. Sukupuoli-identiteetin muotoutumiseen vaikuttavat esimerkiksi yhteiskunnan käsitykset ja odotukset sukupuolesta (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Robinson ja Jones-Diaz (2005) korostavat teoriassaan lapsen rakentavan aktiivisesti sukupuoli-identiteettiään yhteiskunnassa vallitsevien sukupuolinormien ja -odotusten mukaisesti. Lapset omaksuvat yhteiskunnassa olevia käytös- ja ajattelumalleja sosiaalisista rakenteista, ja sijoittavat itsensä niihin (Robinson & Jones-Diaz, 2005).

Vilkan (2010) mukaan tarkastellessamme sukupuolta kokemuksellisen viitekehyksen läpi voimme todeta, että sukupuoliä on olemassa yhtä monta, kuin on ihmisiäkin. Jokainen ihminen käsittää oman sukupuolensa itselleen ominaisella tavalla. Sukupuolen sosiaaliseen ulottuvuu-

teen liittyä vahvasti sukupuolen persoonalliset piirteet. Sukupuolen persoonalliset piirteet kuvaavat sitä, kuinka ihminen tekee sukupuolensa näkyväksi itselleen sekä muille. Sukupuolta voidaan ilmentää esimerkiksi käytöksellä, pukeutumisella ja puhetavalla. Sukupuolen persoonallisiin piirteisiin vaikuttavat yhteiskunnassa ilmenevät käsitykset sukupuolista ja sukupuoliin liittyvistä käyttäytymissäännöistä. Sukupuolen käyttäytymissäännöt eivät ole kirjoitettuja sääntöjä, vaan valtaväestön tietoisia ja tiedostamattomia ajatuksia ja mielipiteitä siitä, millainen sukupuolen ilmentäminen on normaalia ja hyväksyttyä. Sukupuolen ilmentämistä varten omaksutut piirteet voivat olla neutraaleja fysiologisen sukupuolen piirteiden kanssa. Omaksutut piirteet voivat kuitenkin olla ristiriidassa sukupuolen fysiologisten ja anatomisten piirteiden kanssa, esimerkiksi miehen pukeuduttua naisellisiksi pidettyihin vaateisiin. Sukupuolen fysiologisista ominaisuuksista riippumatta voimmekin omaksua erilaisia sukupuolirooleja (Vilkka, 2010.).

2.2 Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolen moninaisuudesta puhuttaessa sukupuolen käsite ymmärretään usein kattokäsitteenä, joka pitää sisällään piirteitä esimerkiksi ihmisen biologiasta, anatomiasta, sosiaalisesta roolista sekä identiteetistä (Nissinen, 2011; Nousiainen, 2020). Sukupuolen monipuolinen määritelmä auttaa meitä ymmärtämään ja hyväksymään sukupuolen moninaisuuden (Karvinen, 2016). Komonen (2020) muistuttaa, ettei sukupuolen moninaisuuden eri ulottuvuudet aina johda samaan lopputulokseen, vaan sukupuolen erilaisia variaatioita on olemassa yhtä paljon kuin on ihmisiäkin.

Karvisen (2016) mukaan sukupuolen moninaisuudesta puhuttaessa tulee tiedostaa, että jokainen ihminen kokee oman sukupuolensa eri tavalla. Sukupuolella nähdään tällöin olevan piirteitä feminiinisyydestä, maskuliinisyydestä sekä muulla tavoin yhteiskunnassamme pidetyistä sukupuolittuneista tavoista ja tottumuksista (Karvinen, 2016). Sukupuolen moninaisuutta voidaan lähestyä myös ajattelemalla, että sukupuolia on aina enemmän kuin kaksi (Karvinen & Venemäki, 2019). Karvisen (2016) mukaan sukupuolen moninaisuus haastaa tällöin vallitsevan käsityksen sukupuolen binäärisyydestä, eli sen kaksijakoisuudesta. Sukupuolen moninaisuuden kieliopillinen monikko korostaa myös sitä, että sukupuolia nähdään olevan enemmän kuin kaksi (Karvinen, 2016).

Seta ry:n (2021) määritelmän mukaan ihminen voi kuulua sukupuolensa perusteella joko sukupuolienemmistöön tai -vähemmistöön. Henkilöä, joka kuuluu sukupuolienemmistöön, kutsutaan cissukupuoliseksi. Suurin osa ihmisistä kokevat olevansa cissukupuolisia. Cissukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti sekä sukupuolen ilmaisu vastaa hänelle syntymässä määriteltyä biologista sukupuolta (Seta ry, 2021). Jokainen cissukupuolinen henkilö ilmaisee sukupuoltaan omalla tavallaan, jonka vuoksi sukupuolen moninaisuus ilmenee myös cissukupuolisten henkilöiden elämässä (Nousiainen, 2020).

Sukupuolivähemmistöihin voidaan luokitella kuuluviksi intersukupuoliset, transihmiset sekä henkilöt, jotka kokevat, ettei heidän sukupuolensa kuulu sukupuolienemmistöön (Alanko, 2014; Tuovinen ym., 2011). Seta ry:n (2021) määritelmän mukaan henkilöt, jotka kokevat sukupuoliristiriitaa tai sukupuolettomuutta lasketaan myös kuuluviksi sukupuolivähemmistöihin. Transihmisillä tarkoitetaan henkilöitä, joiden sukupuolen ilmaisu ja sukupuoli-identiteetti eivät vastaa heille syntymässä annettua sukupuolta. Transihmisiin kuuluvat yleisesti transsukupuoliset, muunsukupuoliset, transgenderit sekä transvestiitit (Seta ry, 2021). Alangon (2014) sekä Suortamon ym., (2010) määritelmien mukaan transsukupuolinen nainen syntyy biologisten piirteiden perusteella mieheksi, mutta hänen sukupuoli-identiteettinsä vastaa naista. Transsukupuolinen mies syntyy biologisin perustein naiseksi, mutta hänen sukupuoli-identiteettinsä on mies (Alanko, 2014; Suortamo ym., 2010). On tärkeää kuitenkin muistaa, että henkilö, joka kokee ristiriitaa cis-sukupuoleen ei välttämättä kuitenkaan määritä itseään transihmiseksi (Seta ry, 2021).

Karvisen (2016) mukaan kokemus sukupuolen moninaisuudesta on yleisempää kuin ajatellamme. Kokemus oman sukupuolen moninaisuudesta on jäänyt aiemmin näkymättömäksi, koska kuvaavia termejä ei ole ollut. Lisäksi tietoa sukupuolen moninaisuudesta ei ole ollut juurikaan saatavilla (Karvinen, 2016). Nykytutkimusten valossa voidaan todeta, että väestöstämme noin kaksi prosenttia kokee sukupuolensa moninaisella tavalla. Tämä tarkoittaa sitä, että jokaisessa oppilaitoksessa on henkilökuntaa, oppilaita tai heidän läheisiään, jotka kokevat sukupuolen moninaisuutta (Karvinen, 2016).

Karvisen (2016) mukaan viime vuosien aikana tietoisuus sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt, ja asiasta on alettu lisäämään tietoisuutta yhä enemmän. Ihmisten käsitykset sekä ymmärrys sukupuolesta on laajentunut, ja sukupuoli käsitetään aiempaa moninaisempana ilmiönä. Useat sukupuolen moninaisuuteen liitettävät käsitteet, kuten sukupuolivähemmistöt,

transihmisyys sekä intersukupuolisuus alkavat kuulua arkipäiväiseen sanavarastoon (Karvinen, 2016). Vaikka tietoisuus sukupuolen moninaisuudesta on vuosien saatossa parantunut, yhteiskunnassamme olemassa olevat sukupuoli järjestelmät luokittelevat yhä ihmisiä kahteen vastakkaiseen sukupuoleen (Vilkkä, 2010).

2.3 Sukupuolijärjestelmät

Rantalaihon (1993) teorian mukaan sukupuoli järjestelmän voidaan ajatella olevan moniulotteinen käsite. Sukupuolijärjestelmän keskeisenä ajatuksena voidaan pitää sukupuolten välistä erilaisuutta sekä toistensa täydentävyyttä. Sukupuoli nähdään toimintaa ohjaavana tekijänä, ja sukupuoliin liitetään erilaisia ominaisuuksia (Rantalaiho, 1993). Seuraavissa alaluvuissa käsittelemme sukupuoli järjestelmään liittyviä käsitteitä. Ensimmäisenä tarkastelemme sukupuoli roolin käsitettä yleisellä tasolla. Tämän jälkeen keskitymme sukupuoli stereotypian käsitteeseen. Lopuksi käsittelemme sukupuoli tavaa ja sukupuoli en kasvattamista ilmiönä.

2.3.1 Sukupuoli roolit

Nousiainen (2020) ja Ylitapio-Mäntylän (2012) määritelmän mukaan sukupuoli rooleilla tarkoitetaan kaavamaisia tapoja, käytösmalleja sekä ominaisuuksia, jotka liitetään yleisesti naisiin, miehiin, tyttöihin sekä poikiin. Sukupuoli roolien voidaan ajatella olevan yhteiskuntamme tai kulttuurimme rakentamia, kirjoittamattomia sääntöjä, joiden rakenteet muovautuvat aikakauden mukaisesti (Nousiainen, 2020; Ylitapio-Mäntylä, 2012). Huttusen (1990) mukaan sukupuoli roolien voidaan ajatella olevan odotuksia ja normeja, jotka ohjaavat esimerkiksi henkilön pukeutumista, persoonallisuutta tai käyttäytymistä.

Juvonen (2016) sekä Ylitapio-Mäntylä (2012) korostavat sukupuoli roolien rakenteiden muovautuvan aikakauden mukaisesti. Rakenteiden voidaan ajatella olevan luonteeltaan hitaasti uusiutuvia ja melko pysyviä. Syitä hitaaseen muutokseen ovat esimerkiksi oman koherentin minäkäsityksen rakentaminen, sekä sosiaalisissa tilanteissa muiden yksilöiden arvioinnin yksinkertaistaminen, jolloin toiminta on usein tiedostamatonta (Juvonen, 2016; Ylitapio-Mäntylä, 2012). Tämän lisäksi sukupuoli rooleille ominaista on, että ne siirtyvät sukupolvelta toiselle

kulttuuriperimän mukana, jonka vuoksi roolien rakenteet muokkautuvat hitaasti (Paumo, 2012).

Sukupuoliroolit omaksutaan usein muutaman vuoden ikäisenä, ja sukupuolittamista käytetään yhteiskunnassamme varsin automatisoituneesti (Juvonen, 2016; Teräs, 2005). Roolien automatisoitunut käyttö ei välttämättä haasta yksilöä pohtimaan sukupuoliroolien ongelmallisuutta, jonka vuoksi roolit ovat muokkautuneet historian saatossa varsin hitaasti (Paumo, 2012). Suomalaisessa kulttuurissa on yleistynyt ajatus siitä, että jokaisen yksilön tulisi saada valita, kuinka tarkkaan hän noudattaa ympärillään vallitsevia sukupuolirooleja (Nousiainen, 2020). Sukupuolirooleille tyypillistä on tukeutuminen sukupuolistereotyyppioihin, joten roolien voidaan ajatella olevan myös kulttuurin tuote (Teräs, 2005). Kulttuurin näkökulmasta sukupuoliroolit muuttuvat herkästi aikakaudelle tyypillisten muotivirtausten sekä kulttuurillisten käsitysten mukaisesti (Hopearuoho-Saajala & Keskinen, 1994).

Sukupuoliroolit eivät ole yksilön ominaisuuksia, vaan käytösmalleja, jotka pyrkivät täyttämään yhteisön tai kulttuurin asettamat normit siitä, kuinka yhteisö olettaa yksilön käyttäytyvän (Horelli & Saari, 2002). Erilaiset työtehtävät, arvot, velvoitteet, vastualueet sekä sosiaaliset suhteet muokkaavat sukupuolirooleja (Teräs, 2005). Nousiainen (2020) puolestaan korostaa, että sukupuolirooleja voidaan lähestyä myös lain ja politiikan näkökulmasta. Esimerkiksi vanhemmuuteen liittyvät sukupuoliroolit ovat olleet pinnalla politiikassa isyysvapaan myötä (Nousiainen, 2020).

Sukupuoliroolijako tukee stereotyyppistä ajattelua, joka pohjautuu sukupuolijärjestelmään (Ylitapio-Mäntylä, 2012). Nousiainen (2020) mukaan sukupuoliroolit rajoittavat yksilön elämää erityisesti silloin, jos henkilö kokee roolituksen totuutena. Olennaista on erottaa sukupuolen ja sukupuoliroolin käsitteet toisistaan. Sukupuoli on kaiken ydin, jonka päälle voidaan ajatella rakentuvan yksilön käsitykset sukupuolirooleista. Lisäksi sukupuolen käsitteeseen liitetään sukupuoliroolien mukanaan tuomat haasteet sekä mahdollisuudet (Nousiainen, 2020).

2.3.2 Sukupuolittava ja sukupuoleen kasvattaminen

Opetushallituksen (2014) mukaan perusopetuksessa jokaista oppilasta tulee kannustaa ja tukea tunnistamaan omat mahdollisuutensa perusopetuksessa. Lisäksi oppilasta tulee tukea oppimispolun rakentamisessa ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Oppilasta tulee kannustaa suhtautumaan eri oppiaineisiin, tekemään valintoja sekä sitoutumaan opiskeluun ilman sukupuoli-sidonnaisia roolimalleja (OPH, 2014).

Sukupuolierojen rakentaminen sekä eriarvoisuuden tuottaminen tapahtuu usein huomaamatta totuttujen toimintatapojen ja suhtautumismallien kautta (OPH, 2023b). Mikäli kasvattaja tukee kaavamaisilla ajattelu- ja toimintatavoillaan stereotyyppien siirtymistä lapselle, voi tällä olla pitkäkestoisia vaikutuksia lapsen arvomaailmaan, mikä puolestaan ei tue sukupuolitietoisesta kasvatuksesta periaatteita ja toteutumista (Ylitapio-Mäntylä, 2012). Sukupuolisensitiivinen kasvatusta eli sukupuolitietoinen kasvatusta tukee yksilön oman sukupuolen ilmenemistä stereotyyppisten sukupuoliroolien vahvistamisen sijaan (Väestöliitto, 2022). Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa keskeistä on tunnistaa sukupuolittavia yhteiskunnallisia ja kulttuurillisia tekijöitä, sekä kyseenalaistaa sukupuolittavia tekijöitä tasa-arvon edistämiseksi (OPH, 2023b).

Ylitapio-Mäntylän (2012) mukaan sukupuolineutraalissa kasvatuksessa lapsen sukupuoli jätetään huomiotta. Neutraaliuden voidaan ajatella olevan samankaltaisia toimintatapoja yksilöiden eroista huolimatta. Neutraaliuden ongelmana on, ettei lasten yksiköllisiä eroja sekä erilaisuutta huomioida. Tällöin vaarana on, ettei tasa-arvoinen kasvatusta pääse toteutumaan, mikä voi puolestaan estää sukupuolittuneiden käytäntöjen huomioimisen (Ylitapio-Mäntylä, 2012). Nousiainen (2020) mukaan sukupuolitietoisuus ei pyri sukupuolen ilmaisuun tai sen poistamiseen. Sukupuolitietoisuuden tarkoituksena on, että jokainen yksilö saa olla oma itsensä. Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa tulee huomioida myös lapsen mielenkiinnon kohteet. Mikäli tyttö on kiinnostunut esimerkiksi nukkeleikeistä, ei häntä saa ohjata pois leikkien parista (Nousiainen, 2020).

Ylitapio-Mäntylä (2012) korostaa kasvattajan keskeistä roolia tasa-arvokasvatusta toteutumisessa. Tasa-arvokasvatustella tarkoitetaan tasa-arvon ja sukupuolittuneiden käytänteiden huomioimista. Sukupuolittuneiden käytänteiden, tasa-arvoasioiden sekä yleisten toimintatapojen kyseenalaistaminen tukee lapsen kasvua ja kasvattajan työn kehittymistä (Ylitapio-Mäntylä, 2012). Huukin sekä Ylitapio-Mäntylän (2022) mukaan kasvatusta ja opetuksen käytänteiden

voidaan ajatella olevan sukupuolinormatiivisia. Käytänteiden ollessa sukupuolinormatiivisia, lapsi ei saa konkreettisella tasolla yksilöllisiä kohtaamisia tai mahdollisuuksia monipuoliseen itseilmaisuun. Lapsille sukupuolinormien rikkominen on luonnollista, ja lapset haastavat aikuisten sukupuolistereotyyppisiä asenteita esimerkiksi leikkiin ja ulkonäköön liittyvissä teemoissa. Jotta aikuinen pystyy opettamaan lapselle avarakatseisuutta sukupuolikysymyksiin liittyen, tulee aikuisella olla tasa-arvoon liittyvää osaamista. Lisäksi aikuisen tulee tiedostaa omat arvot sekä asenteensa sukupuolikysymyksiin liittyen (Huuki & Ylitapio-Mäntylä, 2022).

2.3.3 Sukupuolistereotyyppiat

Sukupuolistereotyyppioilla tarkoitetaan yleistäviä oletuksia ja odotuksia etenkin binäärisiin sukupuoliin, naisiin ja tyttöihin, miehiin ja poikiin liitetystä ominaisuuksista, käyttäytymisestä sekä osaamistasosta (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2022; Ylitapio-Mäntylä, 2012). Sukupuolistereotyyppiat ovat usein negatiivisia ja tiedostamattomia ennakkokäsityksiä sukupuoliin liittyen (THL, 2022).

Juvosen (2016) mukaan sukupuolistereotyyppiset ajattelumallit ovat yhteiskunnassamme kaikkialla läsnä, joiden noudattamisesta palkitaan sosiaalisesti. Voimakkaan yhteiskunnallisen ilmenemisen vuoksi ajattelumallit omaksutaan varhain (Juvonen, 2016). Ylitapio-Mäntylän (2012) mukaan puolestaan sellaiset sukupuolistereotyyppiset ajattelumallit, jotka opitaan jo lapsuudessa, voivat ohjata yksilön valintoja pitkälle aikuisuuteen. Lapsuudessa ajattelumallit voivat ohjata esimerkiksi sukupuolelle tyypillisten harrastusten pariin. Myöhemmin sukupuolistereotyyppiset ajattelumallit voivat ilmetä esimerkiksi henkilön koulutus- ja työpaikkavalinnoissa (Ylitapio-Mäntylä, 2012).

Huukin ja Ylitapio-Mäntylän (2022) mukaan sukupuolinormatiivisuuden ja yksilöllisyyden välillä voidaan ajatella olevan arvostusriita, joka toimii usein esteenä lapsen osallisuudelle. Lapsi kasvaa arvostusriitojen keskellä saaden viestejä siitä, kuinka sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvissä tilanteissa tulisi toimia. Arvostusriidat luovat lapselle painetta rajoittaen lapsen osallisuutta sekä toimijuutta nykyhetkessä. Lapsuudessa koettujen arvostusriitojen vaikutukset voivat heijastua myös myöhäisemmissä elämänvaiheissa (Huuki & Ylitapio-Mäntylä, 2022). Juvonen (2016) puolestaan tarkastelee teoriassaan stereotyyppioita sosiokognitiivisen näkökulman

kautta. Sosiokognitiivisen näkökulman mukaan stereotypiat voivat olla kulttuurillisia tai yksilöllisiä riippuen siitä, erottuuko stereotypiassa kuvailevia vai ohjaavia elementtejä. Kuvailevilla elementeillä tarkoitetaan uskomuksia sukupuoleen liittyvistä piirteistä. Ohjaavat elementit puolestaan keskittyvät siihen, minkälaisia sukupuolten tulisi olla. Kulttuuriset sukupuolistereotypiat ohjaavat yksilöä havainnoimaan ja tekemään johtopäätöksiä yksilön käyttäytymisestä sosiaalisen roolin perusteella. Mikäli roolit ovat yhteiskunnassa vahvasti sukupuolitettuja, roolit vahvistuvat ja muuttuvat sukupuolia kuvaileviksi stereotyyppiöiksi (Juvonen, 2016).

3. Sukupuolten välinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Tasa-arvosta on säädetty Suomen lainsäädännössä. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609), yleisemmältä nimeltään tasa-arvolaki määrittelee sukupuolten välisen tasa-arvon lähtökohdat. Tasa-arvolain tarkoituksena on taata jokaiselle ihmiselle yhtäläiset oikeudet, mahdollisuudet ja velvollisuudet sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta riippumatta. Lisäksi tasa-arvolaki kieltää syrjinnän, joka perustuu sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609). Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) käsittelee nimensä mukaisesti ihmisten välistä yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan syrjimättömyyttä, sekä kaikille ihmisille yhtäläisiä ihmisoikeuksia riippumatta esimerkiksi yksilön sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014).

Hollin (2012) sekä Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan tasa-arvoa voidaan myös jäsentää muodollisen tasa-arvon, mahdollisuuksien tasa-arvon sekä toteutuneen tasa-arvon avulla. Muodollisella tasa-arvolla tarkoitetaan esimerkiksi lakeja, säädöksiä ja ohjeita, jotka koskevat kaikkia ihmisiä. Voidaan ajatella, että sukupuolten välinen tasa-arvo toteutuu silloin, kun samat lait, säädökset ja ohjeet koskettavat kaikkia ihmisiä sukupuolesta riippumatta. Muodollisen tasa-arvon taustalla on oletus samojen oikeuksien, mahdollisuuksien ja velvollisuuksien osoittamisesta kaikille ihmisille tasa-arvon edistämiseksi. Mahdollisuuksien tasa-arvo tarkoittaa nimensä mukaan yhtäläisten mahdollisuuksien takaamista jokaiselle. Mahdollisuuksien tasa-arvon taustalla on oletus siitä, ettei muodollinen tasa-arvo riitä takaamaan esimerkiksi sukupuolten välistä tasa-arvoa. Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuminen velvoittaa ihmisiä tunnistamaan eriarvoisuutta, sekä huomioimaan heikommassa asemassa olevat ihmiset. Eriarvoisuuden havaitseminen ja tiedostaminen johtaa esimerkiksi yhteiskunnan rakenteiden ja käytänteiden muutokseen. Tällöin voimme puhua toteutuneesta tasa-arvosta (Holli, 2012; Syrjäläinen & Kujala, 2010). Voidaankin ajatella, että sukupuolten välinen tasa-arvo toteutuu perusopetuksessa silloin, kun kaikkien sukupuolien koulumenestys on toisiinsa nähden tasavertainen.

3.1 Sukupuolikulttuuri perusopetuksessa

Oppilaan käsitys ympäristöstä ja itsestään kehittyy vahvasti peruskoulun aikana. Peruskoulun aikana oppilas pohtii ja vahvistaa esimerkiksi omaa sukupuoli-identiteettiään sekä seksuaalista

suuntautumistaan. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan opetuksen tulee olla lähestymistavaltaan sukupuolitietoista (OPH, 2016). Sukupuolitietoinen opetus tarkoittaa opettajan ja muun koulunhenkilökunnan sensitiivisyyttä tunnistaa jokainen oppilas yksilönä (OPH, 2023a). Opetushallituksen (2023a) mukaan perusopetuksessa tulee pyrkiä siihen, ettei oppilaan ulkoisen sukupuolen perusteella tehdä oletuksia oppilaasta, vaan ”oppilaita ohjataan yksilöllisiin valintoihin ja lievitetään täten opinto-, koulutus- ja uravalintojen segregaatiota eli jakoa mies- ja naisaloihin”. Opettajien sukupuolitietoisuus näkyy käytännössä siinä, että opettaja ei ylläpidä sukupuolistereotypioita peruskoulussa (OPH, 2023a).

Opetushallituksen (2016) mukaan Suomessa opetuksen järjestäjien tulee noudattaa perusopetuslain lisäksi Suomen perustuslakia (731/1999), tasa-arvolakia (609/1986) sekä yhdenvertaisuuslakia (1325/2014). Näiden lakien mukaan ketään ei saa syrjiä esimerkiksi sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Tasa-arvolain (609/1986) mukaan koulutuksen järjestäjien tulee toiminnallaan ehkäistä syrjintää, joka johtuu sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Opetushallituksen (2023a) mukaan sukupuolten välinen tasa-arvo koskettaa myös sukupuoleltaan moninaisia oppilaita. Sukupuolen moninaisuuden sekä erilaisten seksuaalisten suuntautumisten tunnistaminen on osa sukupuolitietoista ohjausta ja opetusta (OPH, 2023a).

Perusopetuksella on velvollisuus lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta (OPH, 2016). Jääskeläisen ym., (2015) mukaan sukupuolen moninaisuus on nykyään jo paremmin tunnettu käsite opetusalan ammattilaisten keskuudessa, mutta se herättää edelleen ennakkoluuloja. Tämän vuoksi perusopetuksen tavoitteena on muuttaa perusopetuksessa olevaa sukupuolikulttuuria sellaiseksi, että sukupuolen moninaisuus on hyväksytty ja normaali osa sukupuolikulttuuria. Sukupuolikulttuurin kehittäminen lähtee liikkeelle perusopetuksen henkilökunnan arvojen, asenteiden ja normien tiedostamisesta. Tiedostamisen jälkeen on keskeistä, että asenteita, arvoja sekä normeja ollaan valmiita muuttamaan. Sukupuolen moninaisuus voi tuntua kasvatusalan ammattilaisesta vieraalte. Jokaisella kasvatusalan ammattilaisella on kuitenkin velvollisuus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, jonka vuoksi kasvatusalalla työskentelevältä vaaditaan sukupuolisensitiivistä työtettä. Sukupuolisensitiivisellä työtteellä tarkoitetaan, että kasvattaja osaa tarkastella kriittisesti sekä omia ja yhteiskunnan sukupuolittuneita rakenteita purkaen niitä (Jääskeläinen ym., 2015).

3.2 Peruskoulujen tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmat

Opetushallituksen (2023b) mukaan kouluissa ja oppilaitoksissa yhdenvertaisuutta sekä tasa-arvoa edistetään laatimalla vuosittain yhdenvertaisuus- sekä tasa-arvosuunnitelma. Tasa-arvosuunnitelma voidaan sisällyttää koulun tai oppilaitoksen yhdenvertaisuus- tai opetussuunnitelmaan. Tasa-arvosuunnitelma voi olla myös täysin erillinen asiakirja. Yhdenvertaisuussuunnitelma sekä toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma laaditaan ja päivitetään moniammatillisessa yhteistyössä koulun henkilöstön sekä oppilaiden kanssa (OPH, 2023b).

Tasa-arvolaki velvoittaa kouluja ja muita oppilaitoksia laatimaan toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman, joka on nimensä mukaan toimintaa kehittävä tasa-arvosuunnitelma (OPH, 2023b; Tasa-arvolaki 8.8.1986/609). Opetushallituksen (2023b) mukaan toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma on työkalu, jonka avulla koulun toimintakulttuuria edistetään sensitiivisemmäksi. Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että kaikki koulut ja oppilaitokset laativat toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman. Koulujen sekä muiden oppilaitosten toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää selvityksen oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta. Lisäksi tasa-arvosuunnitelmaan tulee kirjata tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi sekä arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista. Koulujen ja muiden oppilaitosten tulee kiinnittää huomiota siihen, että tasa-arvon edistäminen on suunnitelmallista ja jatkuvaa. Tasa-arvon edistämistä tuleekin arvioida jatkuvasti (OPH, 2023b).

Opetushallitus (2023b) korostaa yhdenvertaisuuslain velvoittavan koulujen ja oppilaitosten laatimaan yhdenvertaisuussuunnitelman. Yhdenvertaisuussuunnitelman tarkoituksena on toimia työkaluna yhdenvertaisuuden edistämiseksi kouluissa sekä oppilaitoksissa. Yhdenvertaisuussuunnitelmassa tulee olla kirjattuna arvio yhdenvertaisuuden toteutumisesta koulun toiminnassa. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan toimenpiteet yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi (OPH, 2023b). Yhdenvertaisuussuunnitelman päämääränä on turvata kaikille oppilaille yhdenvertainen kohtelu, sekä estää syrjintää esimerkiksi iän, sukupuolen, uskonnon, etnisen alkuperän, mielipiteen tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi (OPH, 2023b; Yhdenvertaisuuslaki 1325/2024).

Huotarin ym., (2015) mukaan tietoisuus sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt. Tästä huolimatta kouluja voidaan pitää ympäristönä, joiden toiminta on edelleen sukupuolittunutta

(Huotari ym., 2015). Huotari ym., (2015) sekä Syrjäläinen ja Kujala (2010) korostavat sukupuolittuneen toiminnan näkyvän opettajien ylläpitämässä stereotyyppisissä toiminta- ja ajattelutavoissa. Opettajat esimerkiksi jakavat oppilaita ryhmiin ulkoisen sukupuolen perusteella, tai puhuttelevat oppilaita poikina ja tyttöinä nimellä puhuttelun sijaan (Huotari ym., 2015; Syrjäläinen & Kujala, 2010). Huuska sekä Karvinen (2012) korostavat, että tasa-arvosuunnitelmassa on tärkeää huomioida sukupuolen moninaisuus, sillä se koskettaa useita peruskouluikäisiä lapsia ja nuoria. Sukupuoliristiriitaa voi kokea jo varhaislapsuuden aikana, mutta tyypillisintä se on murrosiän alkaessa 9–14-vuotiaana (Huuska & Karvinen, 2012).

3.3 Sukupuolen moninaisuuden ilmeneminen perusopetuksessa

Sillanpään (2019) mukaan puhuttaessa sukupuolen moninaisuudesta peruskoulun kontekstissa, on hyvä lähteä liikkeelle ajatuksesta, että sukupuolen moninaisuutta ilmenee jokaisessa peruskoulussa. Sukupuolen moninaisuutta voi ilmetä peruskouluissa oppilaiden, henkilökunnan tai esimerkiksi oppilaiden läheisten ja perheiden kautta (Sillanpää, 2019).

Peruskoulu on lasten ja nuorten elämässä merkityksellinen ja tärkeä ajanjakso. Peruskoulun aikana lapset ja nuoret omaksuvat paljon tietoa ja asenteita, sekä oppivat sosiaalisia taitoja (Kii-lakoski, 2012). Peruskoulu on kiinnostava tutkimuskohde sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta, sillä voidaan ajatella, että peruskoulu yhteiskunnallisena instituutiona mallintaa stereotyyppisiä sukupuolirooleja (Huotari ym., 2011; Taavetti ym., 2015). Tutkimusten mukaan kasvatustieteen ammattilaisten asenteet, tavat ja käytänteet ylläpitävät sukupuolen kaksijakoista luonnetta (Huotari ym., 2011; Syrjäläinen & Kujala, 2010; Taavetti, 2015). Peruskoulun oppimisympäristöt vahvistavat myös sukupuolen binääristä jakoa. On hyvin tyypillistä, että peruskouluista löytyy erilliset vessat ja pukuhuoneet tytöille ja pojille sekä esimerkiksi liikuntatunneilla on käytössä tyttöjen ja poikien liikuntaryhmät (Huotari ym., 2011; Taavetti, 2015). Tainio ym., (2010) korostavat sukupuolittuneiden asenteiden, käytänteiden ja tapojen tuottamisen sekä ylläpitämisen olevan usein tiedostamatonta ja automatisoitunutta toimintaa. Tämän vuoksi sukupuolen problematiikkaa ei usein kouluissa tunnisteta, vaikka koulun toimintakulttuuri perustuu ajatukselle tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta (Tainio ym., 2010).

Alangon (2014) mukaan kasvatustieteen ammattilaisten valmiuksissa kohdata sukupuoleltaan moninainen lapsi tai nuori on puutteita. Osa peruskoulussa opiskelevista oppilaista kokevat, ettei-

vät opettajat ole valveutuneita puuttumaan peruskoulussa ilmenevään kiusaamiseen ja syrjintään (Alanko, 2014). Kiusaaminen ja syrjintä ei aina rajoitu vain oppilaiden keskuuteen, vaan valitettavasti myös osa koulun henkilökunnasta osallistuu kiusaamiseen ja syrjintään (Kosciw, 2016). Taavetti (2015) korostaa, ettei kaikilla sukupuoleltaan moninaisilla lapsilla ja nuorilla ei ole haasteita koulunkäynnin suhteen, vaan he menestyvät opinnoissaan ja viihtyvät koulussa. Syrjinnän ja häirinnän riski on kuitenkin suuri sukupuoleltaan moninaisten oppilaiden kohdalla. Tämän vuoksi kasvatustieteilijöiden on tärkeää pohtia, kuinka sukupuoleltaan moninaisia oppilaita voidaan tukea koulussa (Taavetti, 2015).

Peruskoulussa sukupuolen moninaisuus jää usein huomiotta opetuksessa sekä oppimateriaaleissa (Huotari ym., 2011). Taavetin (2015) mukaan harmittavan usein ajatellaan, ettei sukupuolen moninaisuus kosketa paikalla olevia ihmisiä, jonka vuoksi aiheesta ei puhuta tai siihen liittyvän tiedon opettamista ei pidetä tärkeänä. Kasvatustieteilijöiltä vaaditaan rohkeutta ottaa sukupuolen moninaisuus osaksi peruskoulun arkea. Peruskoulun myönteisellä, hyväksyttävällä ja arvostavalla opetuksella sekä oppimateriaaleilla voidaan vähentää kiusaamista ja syrjintää rikkoen sukupuolen moninaisuuteen liittyviä stereotyyppioita (Taavetti, 2015).

Sukupuoleltaan moninaiset lapset ja nuoret kokevat muita lapsia ja nuoria enemmän kiusaamista, syrjintää ja turvattomuuden tunnetta peruskoulussa (Alanko, 2014; DiCeglie, 2000). Kiusaaminen ja syrjintä ilmenee usein ulkopuolelle sulkemisena, kyberkiusaamisena sekä sukupuolen ilmaisuun perustuvana nimittelynä (Alanko, 2014). Kiusaaminen sekä syrjintä voivat ilmetä esimerkiksi oppilaan käytöshäiriöinä ja alakuloisuutena (DiCeglie, 2000). Kosciw ym., (2016) mukaan lapsissa ja nuorissa turvattomuuden tunnetta voivat herättää koulun fyysiset oppimisympäristöt sekä yleiset tilat, jotka korostavat sukupuolen kaksijakoista luonnetta. Sukupuolivähemmistöjä koskeva keskustelu koetaan usein negatiiviseksi, joka lisää turvattomuuden tunnetta (Kosciw ym., 2016). Kiusaaminen, syrjintä sekä turvattomuuden tunne lisää riskiä alisuoriutumiseen, poissaoloihin sekä heikompiin oppimistuloksiin (DiCeglie, 2000; Kosciw ym., 2016).

3.4 Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen peruskoulussa

Perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) mukaan Suomen peruskoulut ovat velvoitettuja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen. Lisäksi peruskoulujen tulee toiminnallaan lisätä tietoa sukupuolen moninaisuudesta ennaltaehkäisemällä ja puuttamalla kiusaamiseen, joka perustuu sukupuolen ilmaisuun ja sukupuoli-identiteettiin (OPH, 2014). Sillanpään (2019) mukaan sukupuolen moninaisuuden huomioiminen peruskoulussa on mahdollista, mutta se vaatii opettajien tietoisuuden lisäämistä sekä toimintakulttuurin ja fyysisten oppimisympäristöjen muutosta. Lisäksi opettajien on tärkeää pohtia omia arvojaan, asenteitaan ja oletuksiaan sukupuolen moninaisuudesta, sillä koulun toimintakulttuurin muutos kohti tasa-arvoisempaa toimintakulttuuria lähtee liikkeelle opettajien omien arvojen ja normien tiedostamisesta (Sillanpää, 2019.) Seuraavissa kappaleissa käsittelemme sukupuolen moninaisuuden huomioimista tietoisuuden lisäämisen, oppimateriaalien, työtapojen, oppimisympäristöjen sekä opettajien asenteiden kautta.

Karvisen (2016) mukaan tietoisuuden lisääminen on hyvä lähtökohta sukupuolen moninaisuuden tukemiselle ja huomioimiselle, sillä luotettava ja ajankohtainen tieto vähentää ennakkoluuloja vaikuttaen kasvattajien toimintaan positiivisella tavalla. Kasvattajien on esimerkiksi helppompi huomioda sukupuolen moninaisuus, sekä tunnistaa sukupuolen ilmaisuun tai sukupuoli-identiteettiin liittyvää kiusaamista ja syrjintää. (Karvinen 2016). Suortamon (2010) mukaan keskustelu on hyvä keino lisätä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta. Keskustelua on tärkeää käydä oppilaiden ja työyhteisön kesken. Keskustelut tarjoavat tietoa sekä mahdollisuuden rikkoa olemassa olevia sukupuolinormeja ja stereotyyppioita. (Suortamo, 2010). Karvisen (2016) mukaan sukupuolen moninaisuus kannattaa nostaa keskustelun kohteeksi aina, kun sukupuoli-käsitteenä nousee esille oppilaiden tai työyhteisön keskustelussa. Keskusteluissa on tärkeää korostaa, että kaikki ihmiset ovat yhtä arvokkaita sukupuolestaan riippumatta. Sukupuoli on moninainen käsite, ja sukupuolia on useita. Lisäksi henkilö voi kokea myös sukupuolettomuutta. Keskustelua on tärkeää käydä kouluarjen keskellä, eikä rajata keskusteluja pelkästään tiettyjen oppiaineiden tunneille, joissa sukupuolen käsittely tuntuu luonnolliselta. Keskustelua käydessä sanasto on tärkeää suhteuttaa oppilaiden ikätasoon. Alakoulun ensimmäisillä luokilla olevat oppilaat eivät välttämättä ymmärrä sukupuolen moninaisuuteen liittyvää termistöä. Tällöin oppilaidan kanssa voidaan esimerkiksi keskustella siitä, ettei kaikki tunne itseään tytöksi tai pojiksi. Luokka-asteen noustessa ja oppilaiden kasvaessa keskustelun apuna ja tukena voidaan ryhtyä käyttämään oikeita käsitteitä ikätasoon suhteuttaen (Karvinen, 2016).

Perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) mukaan sukupuolen moninaisuus tulee huomioida oppimateriaaleissa ja työtavoissa. Sillanpään (2019) mukaan sukupuolen moninaisuuden huomioiminen oppimateriaaleissa ja työtavoissa lisää tietoisuutta aiheesta sekä edesauttaa keskustelun syntymistä aiheesta. Ylitapio-Mäntylä (2012) puolestaan korostaa käytössä olevien oppimateriaalien keskittyvän sukupuolen binääriseen luonteeseen vahvistaen yhteiskunnassamme olevia sukupuolirooleja. Jotta sukupuolen moninaisuutta voidaan tukea, opettajan tulee tunnistaa oppimateriaaleihin ja työtapoihin liittyviä stereotypioita sekä ennakkoluuloja sukupuolen moninaisuudesta (Ylitapio-Mäntylä, 2012). Sillanpään (2019) mukaan mahdollisista stereotyyppisistä ja normatiivisista teksteistä sekä kuvituksista on tärkeää keskustella oppilaiden kanssa. Opettajan oikeuksiin kuuluu palautteen antaminen kustantajille oppimateriaalien laadusta (Sillanpää, 2019). Palautteen avulla oppimateriaaleja voidaan kehittää siten, että sukupuolen moninaisuus huomioidaan paremmin, jolloin sukupuolen moninaisuus nähdään arvostetussa ja positiivisessa valossa.

Sillanpään (2019) mukaan sukupuolen moninaisuutta on perinteisesti käsitelty erityisesti biologian ja terveystiedon oppitunneilla. Kyseisten oppiaineiden sisällöistä löytyy esimerkiksi lisääntymiseen ja seksuaalisuuteen liittyviä teemoja, joiden kautta sukupuolen moninaisuuden käsittely koetaan helpoksi ja turvalliseksi (Sillanpää, 2019). On tärkeää kuitenkin huomioida, ettei terveystieto ole varsinainen oppiaine alakoulussa, jolloin oppiaine ei tarjoa mahdollisuutta sukupuolen moninaisuuden käsittelyyn alakoulun kontekstissa. Tämän vuoksi on tärkeää, että sukupuolen moninaisuus huomioidaan perusopetuksessa myös muiden oppiaineiden oppitunneilla sekä oppimateriaaleissa. Opetushallituksen (2016) mukaan opettajan on tärkeä ottaa suunnittelutyössä huomioon, kuinka sukupuolen moninaisuutta voidaan huomioida myös muiden oppiaineiden tunneilla. Esimerkiksi perusopetuksen opetussuunnitelma (2014) painottaa äidinkielen ja kirjallisuuden osalta valitsemaan sukupuolten tasa-arvoa sekä yhdenvertaisuutta edistäviä tekstejä ja työtapoja. Opettajaa kannustetaan valitsemaan oppitunneilleen tekstejä ja kirjallisuutta, joissa ilmenee moninaisuutta sekä stereotypioista poikkeavia sukupuolirooleja (OPH, 2016). Russellin ym., (2006) mukaan opettaja voi kehittää myös itse oppimateriaaleja, joissa tuodaan ilmi sukupuolen moninaisuutta positiivisella, arvostavalla ja arkisella tavalla. Sukupuolen moninaisuus voidaan huomioida oppimateriaaleissa esimerkiksi kuvituksen ja tekstin kautta (Russell ym., 2006).

Sillanpään (2019) mukaan sukupuolen moninaisuuden huomioiminen työskentelytavoissa sekä oppimisympäristöissä lähtee liikkeelle opettajan omista henkilökohtaisista asenteista, arvoista

sekä tietoisuudesta aihetta kohtaan. Mikäli opettaja tunnistaa ja tiedostaa sukupuolen moninaisuuden näkymisen peruskoulussa, huomioi opettaja todennäköisemmin sukupuolen moninaisuuden oppitunteja sekä työskentelytapoja suunnitellessa. Työskentelytavoissa opettajan tulisi suosia esimerkiksi sukupuolineutraaleja pari-, jono- sekä ryhmäjakoja. Lisäksi opettajan tulisi miettiä esimerkiksi liikuntatuntien rakennetta ja sisältöä sukupuolen moninaisuus huomioiden. Sillanpää (2019) nostaa SETSTOP- hankkeessa esiin mahdollisia kysymyksiä, joiden kautta opettajat sekä työyhteisöt voivat lähteä pohtimaan sukupuolen moninaisuuden huomioimista oppiaineiden ja työskentelytapojen näkökulmasta. Miksi esimerkiksi liikunta ja terveystieto jaetaan usein poikien ja tyttöjen ryhmiin? Mikä kyseisen järjestelyn tavoite on? Mitä mahdollista haittaa järjestelystä voi olla sukupuoleltaan moninaiselle oppilaalle? (Sillanpää, 2019).

Opettajan kielenkäytöllä on myös suuri vaikutus siihen, kuinka sukupuolen moninaisuus huomioidaan luokkatilassa ja laajemmin koko koulukulttuurissa. Sillanpään (2019) mukaan opettajan tulisi suosia oppitunneillaan sukupuolineutraalia kielenkäyttöä. Opettajan tulisi välttää sukupuolittuneiden käsitteiden ”tyttö” ja ”poika” käyttöä oppilaiden kanssa keskusteltaessa. Sukupuolittavien termien sijaan opettajan tulisi puhutella oppilaitaan nimillä (Sillanpää, 2019).

Työskentelytapojen ja oppituntirakenteiden lisäksi sukupuolen moninaisuus tulisi huomioida myös muuten koulun arjessa. Sillanpään (2019) mukaan sukupuolen moninaisuus tulisi pyrkiä huomioimaan myös peruskoulujen erilaisissa tilaisuuksissa, kuten esimerkiksi juhlissa. Oppilaita tulisi esimerkiksi kannustaa juhlalliseen pukeutumiseen sukupuoli-odotuksista riippumatta. Lisäksi sukupuolen moninaisuuden huomioimisen tukemiseksi peruskouluihin tulisi lisätä esimerkiksi yksityisiä pesutiloja, sekä sukupuolineutraaleja wc- ja pukuhuonetiloja (Sillanpää, 2019).

4. Tutkimuksen toteutus

Tutkimusotteenamme on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kiviniemen (2010) mukaan laadullinen tutkimus pyrkii kuvaamaan, ymmärtämään sekä käsitteellistämään tutkittavaa ilmiötä. Tutkimuksemme tavoitteena oli saada kuvaus siitä, mitä opettajat pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta. Kiviniemen (2010) mukaan laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että tutkimuksen kohteena olevat ilmiöt liittyvät ihmisen toimintaan ja kokemuksiin. Laadullisella tutkimuksella pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kokonaisvaltainen kuva, johon tutkittavien mielipiteet, ajatukset ja tunteet tuovat syvyyttä (Kiviniemi, 2010). Tutkimuksemme tarkoituksena oli tutkia opettajien henkilökohtaisia ajatuksia ja kokemuksia siitä, mitä he pitävät tärkeänä sukupuolen moninaisuuden tukemisen kannalta. Laadullinen tutkimusote oli tämän vuoksi meille luonnollinen ja perusteltu ratkaisu.

Kanasen (2017) mukaan laadullisessa tutkimuksessa tutkijan tehtävänä on kerätä aiheesta tietoa ja muodostaa siitä tutkimuksen teoreettinen viitekehys. Lisäksi tutkijan tehtäviin kuuluu tutkimusaineiston analysointi. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusintressinä on usein aiheen tai ilmiön tuoreus. Aiheen ja ilmiön tuoreudella tarkoitetaan, ettei aihetta ole tutkittu tarpeeksi tai ollenkaan. Laadullisen tutkimuksen tutkimusintressit voivat myös liittyä aiheen tai ilmiön ongelmallisuuteen (Kananen, 2017). Sukupuolen moninaisuutta on tarkasteltu ilmiönä niin kotimaisessa kuin kansainvälisessäkin kirjallisuudessa. Lähdekirjallisuuden ja ajantasaisen uutisoinnin mukaan sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen peruskoulun kontekstissa liittyy kuitenkin ongelmia, joista olimme tutkijoina kiinnostuneita.

Tässä luvussa kerromme tutkielman toteutuksesta. Ensimmäisessä alaluvussa kuvaamme tutkimuksemme lähtökohtia, sekä esittelemme tutkimuskysymyksemme. Tämän jälkeen esittelemme menetelmät, joiden pohjalta olemme toteuttaneet aineistonkeruun ja aineiston analysoinnin. Lopuksi käsittelemme tutkimuksemme raportointia.

4.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksemme tavoitteena oli esitellä sellaisia tekijöitä, joita opettajat pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta peruskoulun luokka-asteilla 1–6. Lisäksi tutkimuksemme tavoitteena kartoittaa, mistä opettajat saavat tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Tutkimuksemme tavoitteena on myös lisätä tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Aiheen

käsittely on rajattu koskemaan perusopetuksen luokkia 1–6. Tutkielmasta on rajattu pois perusopetuksen luokat 7–9, koska sukupuolen moninaisuuden ilmenemistä on tutkittu huomattavasti vähemmän alakoulun kontekstissa. Lisäksi aiheemme on laaja, jonka vuoksi rajauksemme on perusteltu. Vaikka aiheemme käsittely on rajattu koskemaan peruskoulun luokka-asteita 1–6, pidämme yhtä tärkeänä ja arvokkaana myös ylemmiltä luokka-asteilta kerättyä tutkimustietoa aiheeseen liittyen.

Tutkimuksemme tarkoituksena on vastata asettamaamme tutkimuskysymykseen:

1. Mitä opettajat pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta?

4.2 Sähköinen kyselylomake aineistonkeruumenetelmänä

Laadullisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä ovat kyselyt, haastattelut sekä havainnointi (Tuomi & Sarajärvi, 2009). Kyselylomaketta voidaan pitää Vallin (2018) mukaan yhtenä perinteisimmistä aineistonkeruumenetelmistä, sillä kyselylomakkeen avulla aineistoa on hankittu tutkimuksia varten 1930-luvulta lähtien. Voidaan kuitenkin todeta, ettei ole olemassa yhtäkään sellaista aineistonkeruumenetelmää, jolla saataisiin täysin varmaa tietoa ihmisen toimimisesta tai ajattelusta (Tuomi & Sarajärvi, 2009).

Kysely toteutetaan perinteisesti kyselylomakkeella, johon tutkimuksen kohteena olevat henkilöt vastaavat itsenäisesti tai valvotussa ympäristössä (Hirsjärvi ym., 2009). Tutkimuksemme kyselylomake toteutettiin niin, että lähtökohtaisesti jokainen vastaaja pystyi täyttämään kyselylomakkeen itsenäisesti. Tämä mahdollisti kyselylomakkeeseen vastaamisen itselleen sopivana ajankohtana. Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan kyselylle tyypillistä on, että kyselylomake on kaikille vastaajille samanlainen. Kysymysten muoto on tällöin vakio, ja kysymykset ovat aina samassa järjestyksessä (Tuomi & Sarajärvi, 2009). Kyselylomakkeemme on toteutettuna perinteisenä kyselynä, jossa kysymysten muoto ja järjestys on jokaiselle vastaajalle vakio.

Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan kysely on järkevä aineistonkeruun muoto silloin, kun tutkijat ovat kiinnostuneita ihmisen toiminnasta sekä ajattelusta. Tutkimuskohteenamme olivat opettajien mielipiteet sekä ajatukset sukupuolen moninaisuudesta alakoulun kontekstissa, jonka vuoksi kyselylomake oli järkevä aineistokeruumenetelmä myös tutkimuksemme kannalta. Li-

säksi Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan kyselyllä on mahdollista tavoittaa suuri joukko ihmisiä, vaikka he asuisivat hajallaan. Hirsjärvi ym., (2009) puolestaan painottavat kyselylomakkeen laatimisen olevan esimerkiksi haastatteluun verrattuna ajallisesti ja taloudellisesti tehokkaampaa. Halusimme tavoittaa tutkimuksellamme mahdollisimman laajan joukon opettajia nopeasti eri puolilta Suomea, jonka vuoksi sähköinen kyselylomake osoittautui järkevimmäksi aineistonkeruumenetelmäksi.

Hirsjärven ym., (2009) mukaan kyselylomakkeen etuihin kuuluu esimerkiksi se, ettei tutkija vaikuta läsnäolollaan tutkittavien vastauksiin, ja kyselylomakkeella saadaan usein kattava tutkimusaineisto. Sukupuolen moninaisuus on teemana paljon tunteita ja ajatuksia herättävä, jonka vuoksi emme halunneet läsnäolomme vaikuttavan tutkittavien vastauksiin. Anonymiteetti kyselylomakkeessa mahdollisti vastaajan todellisten ajatusten ja mielipiteiden ilmaisun. Hirsjärven ym., (2009) mukaan kyselylomakkeen haasteina voidaan pitää esimerkiksi sitä, vastaavatko tutkittavat huolellisesti ja rehellisesti kyselyyn. Kyselylomakkeeseemme vastaamista oli mahdollista jatkaa sähköpostiin tulleen linkin avulla myöhemmin, mikäli vastaaminen jäi kesken. Vastaamisen jatkaminen mahdollisti sen, että tutkimukseen osallistunut henkilö pystyi täyttämään kyselylomakkeen huolellisemmin. Emme kuitenkaan voi olla varmoja, kuinka huolellisesti tai todenmukaisesti vastaajat täyttivät kyselylomakkeen.

Kyselylomakkeessamme on piirteitä strukturoidusta sekä avoimesta kyselystä. Hirsjärven ym., (2009) sekä Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan strukturoiduissa kyselyissä tutkittaville annetaan samat kysymykset sekä vastausvaihtoehdot. Avoimissa kyselyissä tutkittaville puolestaan annetaan samat kysymykset, mutta tutkittavat eivät saa valmiita vastausvaihtoehtoja (Hirsjärvi ym., 2009; Tuomi & Sarajärvi, 2009). Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että kyselylomakkeen kysymykset ovat avoimia kysymyksiä (Hirsjärvi ym., 2009). Tutkimuksemme on laadullinen tutkimus, joten kyselylomakkeemme kysymyksistä suurin osa olivat avoimia kysymyksiä. Avoimet kysymykset antoivat tutkittaville mahdollisuuden kertoa mielipiteensä ja ajatuksensa omin sanoin ilman tiukkaa rajausta.

Hirsjärven ym., (2009) mukaan kyselylomakkeen laatimisessa tulee olla huolellinen, sillä se luo pohjan onnistuneelle tutkimukselle. Vallin (2018) mukaan kyselylomakkeen kysymysten tulee pohjautua tutkimuskysymyksiin, jotta tutkimuskysymyksiin pystytään vastaamaan saadun aineiston pohjalta. Lisäksi kysymysten asetteluun tulee kiinnittää huomiota. Kyselylomakkeeseen kirjattujen kysymysten ollessa epäselviä tai johdattelevia, tutkimustulokset vääristyvät helposti (Valli, 2018). Tutkijoina kiinnitimme erityistä huomiota kysymysten asetteluun sekä

sanavalintoihin. Pyrimme muodostamaan kysymyksistä mahdollisimman selkeitä sekä helppolukuisia väärinymmärrysten välttämiseksi. Lisäksi kiinnitimme huomioita sähköisen kyselylomakkeen selkeään ulkonäköön ja aseteluun. Lisäksi pyysimme palautetta kyselylomakkeestamme tutkimuksemme ohjaajilta, ja muokkasimme kyselylomaketta heidän antaman palautteen mukaan.

Pohdimme myös, minkälaisella kysymysten asetelulla ja järjestyksellä saisimme vastaajan mielenkiinnon säilymään läpi kyselylomakkeen. Kyselylomakkeemme (liite 1) ensimmäisellä sivulla kysyimme vastaajan taustatietoina ikäryhmän, työkokemuksen vuosina sekä luokka-asteet, joita vastaaja pääsääntöisesti opettaa. Taustatietojen avulla saimme yleistä informaatiota vastaajista.

Kyselylomakkeen (liite 1) toisella sivulla kysyimme monivalinnan avulla, mistä tiedonlähteistä vastaaja on saanut tietoa sukupuolen moninaisuuteen liittyen. Lisäksi kysyimme avoimella jatkokysymyksellä, onko vastaaja kokenut saamallaan tiedolla olleen vaikutusta toimintaan tai ajatuksiin sukupuolen moninaisuuteen liittyen. Kysymykset herättelivät vastaajaa aiheeseen. Lisäksi kysymykset tarjosivat tutkimukseemme tietoa erilaisista tiedonlähteistä, sekä niiden merkityksestä opettajan toimintaan. Kyselylomakkeen toisella sivulla kysyimme myös, minkälaista sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen liittyvää haasteellisuutta koulun rakenteelliset tekijät sekä oppimisympäristöt pitävät yllä. Tutkimuksemme kannalta kysymys tarjosi tietoa siitä, mitkä asiat kentällä työskentelevät opettajat kokevat haasteina sukupuolen moninaisuuden tukemisessa.

Kyselylomakkeen kolmannella sivulla käsiteltiin kysymystä siitä, keskustellaanko vastaajan työyhteisössä sukupuolen moninaisuudesta. Lisäksi olimme kiinnostuneita siitä, minkälaisia asenteita aiheen ympärillä on. Halutessaan vastaaja sai kertoa konkreettisia esimerkkejä työpäivällä käydyistä keskustelutilanteista. Kysymyksen tavoitteena oli saada ajankohtaista tietoa siitä, kuinka asennoitunutta keskustelua aiheen ympärillä on. Kyselyn neljännellä sivulla käsiteltiin kysymystä sukupuolen moninaisuuden näkyväksi tekemisestä opettajan näkökulmasta. Kysymyksen avulla saimme tutkimustuloksia siitä, huomioivatko opettajat sukupuolen moninaisuutta toiminnassaan, sekä minkälaisilla konkreettisilla keinoilla opettajat tukevat sukupuolen moninaisuutta. Kyselyn viimeiselle sivulle vastaaja sai halutessaan täydentää avoimeen tekstikenttään jotakin aiheeseen liittyvää, mikä ei ollut tullut vielä ilmi kysymyksiin vastatessa.

4.3 Aineistonkeruu ja aineiston taustatiedot

Tutkimuksemme aineisto on kerätty sähköisellä kyselylomakkeella, joka tehtiin Webropol-palvelussa. Ennen kyselyn lähettämistä sähköinen kyselylomake pilotoitiin kolmen maisterivaiheen luokanopettajaopiskelijan avulla. Keräsimme aineistomme 20.3.-29.3.2023 välisenä aikana julkaisemalla kyselylomakkeen linkin kahteen suljettuun Facebook-ryhmään. Facebook-ryhmät, joihin jaoimme kyselylinkin ovat nimeltään Alakoulun aarreaitta sekä Suomen opettajien ja kasvattajien foorumi. Tutkielmamme kohdejoukkona toimivat ala-asteella työskentelevät luokanopettajat, joten kyseisiin ryhmiin kyselylomakkeen linkin jakaminen oli luontevaa, sillä molemmissa Facebook-ryhmissä toimii jäsenenä useita luokanopettajia.

Vastauksia sähköiseen kyselyyn kertyi yhteensä 11 kappaletta. Taustatietona vastaajilta kysyttiin ikäluokka, työkokemus (vuosina) sekä luokka-asteet, joita he pääsääntöisesti opettavat. Opetettavaa luokka-astetta kysyttäessä vastaajalla oli mahdollisuus valita useampi vaihtoehto. Kyselylomakkeessa kysymyksiä oli yhteensä kahdeksan. Kyselylomakkeessa oli kaksi valintakysymystä, kaksi monivalintakysymystä sekä neljä avointa kysymystä.

Eniten tutkimusaineistoon (6/11) vastanneista olivat iältään 21–30 vuotta. Toiseksi eniten vastaajista oli ikäluokista 41–50 (2/11) sekä 51–60 (2/11). Yksi vastaajista oli ikäluokasta 31–40 vuotta, kun taas puolestaan yli 60-vuotiaiden ikäluokasta vastanneita ei ollut yhtään.

Taulukko 1: Tutkimukseen osallistuneiden luokanopettajien ikäluokat

Ikäluokka	21–30-vuotta	31–40-vuotta	41–50-vuotta	51–60-vuotta	Yli 60-vuotta
N=11	6	1	2	2	0

Työkokemusta kyselyyn vastanneilla oli eniten 1–5-vuotta (5/11). Toiseksi eniten vastaajilla oli työkokemusta yli 10 vuotta (4/11). Kahdella vastanneista työkokemusta oli alle vuosi (2/11). Kukaan vastaajista ei ollut työskennellyt alalla viidestä kymmeneen vuoteen (0/11).

Taulukko 2: Tutkimukseen osallistuneiden luokanopettajien työkokemus vuosissa

Työkokemus	Alle vuosi	1–5-vuotta	5–10-vuotta	Yli 10-vuotta
------------	------------	------------	-------------	---------------

N=11	2	5	0	4
------	---	---	---	---

Kyselyyn vastanneista opettajista suurin osa opetti toisella luokalla olevia oppilaita (5/19). Toiseksi eniten vastaajat opettivat ensimmäistä- (4/19), viidennettä- (4/19) sekä kuudennetta luokkaa (4/19). Vastaajista kaksi (2/19) opettivat 4. luokkaa. Kukaan vastaajista ei opettanut kolmannelta luokkaa (0/19).

Taulukko 3: Tutkimukseen osallistuneiden pääsääntöisesti opettava luokka-aste (vastausvaihtoehtoja pystyi valitsemaan useamman)

Luokka-aste	1. luokka	2.luokka	3.luokka	4.luokka	5.luokka	6.luokka
N=19	4	5	0	2	4	4

4.4 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Sarajärven ja Tuomen (2018) mukaan sisällönanalyysi on hyvin perinteinen aineiston analyysitapa laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jonka avulla tutkittava aineisto saatetaan analysoitavaan muotoon. Sisällönanalyysin tavoitteena on saada aineisto tiiviiseen ja informatiiviseen muotoon, jotta sitä voidaan kuvailla yleistävästi. Sisällönanalyysin tavoitteena on tuoda esiin aineistossa ilmenevät yhtäläisyydet ja erot. sekä kuvata näiden välisiä suhteita. Sisällönanalyysin myötä tutkimustuloksista saadaan muodostettua erilaisia käsiteluokituksia, järjestelmiä, malleja sekä karttoja (Sarajärvi & Tuomi, 2018).

Sarajärvi ja Tuomi (2018) painottavat teoriassaan sisällönanalyysin perustuvan tulkintaan ja päättelyyn, joka etenee empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavaan ilmiöön liittyen. Sisällönanalyysissä tulee määritellä analyysiyksikkö, joka voi olla esimerkiksi sana, lause tai ajatuskokonaisuus. Analyysiyksikön muodostumista määrittävät aineiston laatu sekä tutkimustehtävä (Sarajärvi & Tuomi, 2018). Sisällönanalyysissä aineistosta nostetaan esille keskeisimmät ilmiöt riippumatta siitä, kuinka ne suhteutuvat aiempiin tutkimuksiin (Leinonen, 2018).

Sisällönanalyysiä voidaan toteuttaa kolmesta eri näkökulmasta: aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Aineistolähtöisessä sisällön analyysissä

aineisto ohjaa analyysin tekoa. Tutkijat nostavat aineistosta esiin keskeisimmät asiat riippumatta siitä, mitä ne ovat, tai miten nostetut asiat suhteutuvat aiempiin tutkimuksiin. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin haasteena voidaan pitää sitä, että tutkijan on oltava avoin aineistolle. Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen ei tule antaa vaikuttaa siihen, kuinka aineistoa analysoidaan, tai millaisia asioita aineistosta nostetaan (Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Tutkimuksemme aineistonkeruun jälkeen latasimme saadut vastaukset tietokoneelle, ja kävimme aineiston läpi useaan kertaan ennen analyysia. Nimesimme alkuun jokaisen kyselyyn vastanneista tunnisteilla V1-V11. Aineiston analysoinnin aloitimme käymällä läpi tarkasti jokaisen vastaajan yksittäiset vastaukset. Tämän jälkeen aloimme nostamaan aineistosta tutkimuksen kannalta merkityksellisiä asioita. Merkityksellisillä asioilla tarkoitamme vastauksia, jotka vastaavat tutkimuskysymykseemme. Aineistoa läpikäydessä huomasimme tutkimusaineistossamme olevan kysymyksen, joka ei ollut tuottanut lainkaan tutkittavaa aineistoa. Kysymys käsitteli opettajan oman toiminnan merkitystä sukupuolen moninaisuuden ilmentämisestä koulun arjessa sekä opetuksessa. Mikäli opettaja ei huomioinut opetuksessaan sukupuolen moninaisuutta millään tavalla, pyydettiin myös tähän perusteluita. Kyselyyn vastanneista kaksi (2/11) olivat vastanneet, etteivät huomioi toiminnassaan sukupuolen moninaisuutta millään tavalla. Perusteluja toiminnalle ei ollut kirjattu kyselylomakkeeseen, jonka vuoksi olemme rajanneet kysymyksen kokonaan analyysimme ulkopuolelle.

Samalla toteutimme sisällönanalyysin ensimmäistä vaihetta, eli redusointia. Sarajärven & Tuomen (2018) mukaan redusoinnilla tarkoitetaan alkuperäisdatan pelkistämistä. Pelkistämisvaiheessa aineistosta karsitaan pois kaikki tutkimuksen kannalta epäolennainen esimerkiksi tiivistämällä dataa tai jakamalla data osioihin (Sarajärvi & Tuomi, 2018). Kyselylomakkeella saaduista vastauksista osa oli huomattavasti pidempiä, jonka vuoksi redusointi oli tärkeää suorittaa. Redusoinnin avulla vastauksista saadaan muodostettua yhtenäisempi kokonaisuus, jolloin vastausten tulkitseminen helpottuu (Sarajärvi & Tuomi, 2018).

Taulukko 4: Esimerkkejä aineiston redusoinnista kyselylomakkeen 8a osalta, “Miten olet itse opettajana tehnyt näkyväksi sukupuolen moninaisuuden opetuksessa ja koulun arjessa? Millaisia ajatuksia tai pohdintaa tämä on sinussa herättänyt?”

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus
---------------------	--------------------

<p>V3: No juuri se, etten korosta tyttöjä, poikia, tai mitään stereotyyppiä. Jutellaan, että on monenlaisia ihmisiä, jotka pitävät erilaisista asioista. Katsellaan uutisia, seurataan tapahtumia, juteltiin translaista ja identiteettiasioista jne. Vastataan ja tartutaan lapsen kysymyksiin/ ihmettelyyn.</p>	<p>Ei korosteta tyttöjä, poikia tai stereotyyppiä. Keskustelu ihmisten erilaisuudesta. Uutisten ja tapahtumien seuraaminen. Avoin keskustelu lapsen kanssa.</p>
<p>V7: En opetuksessani puhuttele oppilaita sukupuolen perusteella. Pyrin opetuksessani huomioimaan moninaisuuden esimerkiksi oppimateriaaleissa. Erityisesti äidinkielessä käsittelemme luokkani kanssa kirjallisuutta, jossa moninaisuutta ilmenee. Kerron myös ikätasolle sopivalla tavalla, ettei ole "naisten" ja "miesten" ammatteja tai harrastuksia.</p>	<p>Opetuksessa sukupuolineutraali puhuttelu. Moninaisuus oppimateriaaleissa. Äidinkielessä moninaisuuteen liittyvää kirjallisuutta. Ikätasoinen keskustelu sukupuolettuneista ammateista tai harrastuksista.</p>
<p>V8: Puhun itse paljon erilaisista ihmisistä ja siitä, miten ihminen ylipäänsä kannattaa kohdata. Olen avoimesti luokassa muunsukupuolinen ja vastailen oppilaiden kysymyksiin mielelläni. Oppilaat itse tuovat asiaa esiin usein ja kysyvät transsukupuolisuudesta usein</p>	<p>Keskustelu. Avoimuus omasta muunsukupuolisuudesta.</p>
<p>V11: Ympärsä ja uskonnossa näitä asioita käsitellään. Olemme myös lukeneet sellaista lastenkirjallisuutta, missä erilaiset perheet ja sukupuoliuus tulee ikätasolle sopivalla tavalla esiin.</p>	<p>Keskustelu ympäristöopin ja uskonnon tunneilla. Ikätasolle sopiva lastenkirjallisuus aiheesta.</p>

Sarajärven ja Tuomen (2018) mukaan redusointia seuraa toisena vaiheena ryhmittely eli klusterointi, jonka tarkoituksena on luoda alustavia kuvauksia tutkittavaan ilmiöön liittyen. Aineistosta etsitään samankaltaisuuksia sekä eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Tämän jälkeen samaa ilmiötä kuvaavat käsitteet ryhmitellään alaluokkiin, jotka nimetään luokan sisältöä kuvaavalla käsitteellä (Sarajärvi & Tuomi, 2018). Tutkimuksessa toteutimme klusteroinnin luomalla taulukoita, joihin ryhmittelimme samankaltaiset pelkistetyt ilmaukset allekkain. Tämän pohjalta muodostimme kategorioille alaluokat. Alaluokkia yhdistellään yläluokiksi, joiden avulla saadaan muodostettua pääluokkia (Sarajärvi & Tuomi, 2018).

Sarajärven ja Tuomen (2018) mukaan tutkimustehtävään yhteydessä oleva luokka saadaan yhdistelemällä pääluokkia. Kolmantena vaiheena on abstrahointi eli käsitteellistäminen, jonka tarkoituksena on erottaa tutkimuksen kannalta oleellinen tieto. Valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettiset käsitteet, joiden avulla kyetään muodostamaan tutkimuksen johtopäätökset (Sarajärvi & Tuomi, 2018).

Taulukko 5: Esimerkki ryhmittelystä ja käsitteellistämisestä

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
V5: <i>Tiedolla vaikutus toimintaan.</i> V6: <i>Tiede tarjosi turvaa uskonnon sijaan.</i> V11: <i>Itse etsitty lisätietoa aiheeseen liittyen.</i>	Tieto	Tietämys
V1: <i>Luokanopettajakoulutus ei tarjonnut tietoa.</i> V2: <i>Koulutuksen tarjoama tieto pintapuolista.</i> V3: <i>Koulutus edesauttoi aiheen tärkeyden ymmärtämisestä.</i> V11: <i>Sukupuolen moninaisuutta ei käsitelty opinnoissa.</i>	Koulutus	
V3: <i>Koulussa muunsukupuolisia oppilaita. Kohtaukset vapaa-ajalla.</i> V5: <i>Lähipiirissä sukupuolen moninaisuutta.</i> V7: <i>Avoimesti luokassa muunsukupuolinen opettaja.</i> V4: <i>Välitunneilla oppilaiden väliseen ryhmäytymiseen haastavaa puuttua. Muunsukupuolinen kokee usein haasteita ryhmäytymisessä.</i>	Lähipiiri	

Taulukko 6: Esimerkki ryhmittelystä ja käsitteellistämisestä.

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<p>V1: Sukupuolijaottelun lopettaminen. V3: Ei kategorisointia tai luokittelua. V6: Maaseudulla vanhanaikaiset ajattelumallit. Korostuu vanhempien puheessa. V7: Sensitiivisyys luokassa. Oppilaista puhuminen nimillä. V10: Opettajat puhuvat värien neutraalisuudesta. V2: Lapsen ohjaus kaikenlaisiin leikkeihin ja peleihin oppitunneilla.</p>	Sukupuolineutraali ilmaisu	Pedagogiset ratkaisut
<p>V4: Yhteiset kurssit ala- ja yläasteella kaikille oppilaille. Opettajasta kiinni, kuinka oppilaita puhutellaan oppitunneilla. V6: Empatian ja tunnetaitojen harjoittelu. V10: Luokassa jokainen oppilas saa olla oma itsensä.</p>	Oppitunnit	
<p>V4: Oppilaiden luokittelu riippuu opettajasta. Liikuntatunneilla oppilaat toivovat tytöt vastaan pojat-joukkueasettelua. V6: Tyttö-poika-jaottelu jonoasetelmissa.</p>	Ryhmäjaot	
<p>V2: Valitut oppimateriaalit ajan tasalla sukupuolen moninaisuudesta. V6: Moninaisuus oppimateriaaleissa. Äidinkielenlessä teemaan sopivaa kirjallisuutta. V8: Valmista oppimateriaalia ei ole tarjolla. Itse laadittu oppimateriaali aiheeseen liittyen. V10: Esimerkkeinä opetuksessa hahmot, joilla sukupuolineutraali nimi.</p>	Oppimateriaalit	

Taulukko 7: Esimerkki ryhmittelystä ja käsitteellistämisestä

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<p>V2: <i>Odotetaan ja sallitaan erilaista käyttäytymistä oletettujen tyttöjen ja poikien välillä.</i></p> <p>V6: <i>Välitön keskustelu muunsukupuolisuuteen tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvissä vitseissä.</i></p> <p>V8: <i>Poikaoletettujen häiriökäyttäytyminen hyväksyttävämpää kuin tyttöoletettujen.</i></p>	Käyttäytyminen	Koulun rakenteelliset tekijät
<p>V2: <i>Koulussa unisex-vessat.</i></p> <p>V3: <i>Prosessia hidastavat tyttöjen ja poikien sosiaalitilat.</i></p> <p>V7: <i>Koulujen pukuhuoneet voidaan kokea ahdistavina. Tyttö ei voi mennä poikien pukuhuoneeseen, vaikka kokisikin olevansa poika.</i></p> <p>V11: <i>Uudessa koulussa enemmän pukuhuoneita.</i></p>	Koulun fyysiset tilat	

Taulukko 8: Esimerkki ryhmittelystä ja käsitteellistämisestä

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<p>V2: <i>Useampi vanhemman ikäluokan opettaja pitää turhana asiana.</i></p> <p>V5: <i>Vanhemmat kollegat pitävät liikuntatunteja sekä käsitöitä erikseen tytöille ja pojille. Toimintamallia ei olla valmiita muuttamaan.</i></p> <p>V8: <i>Nuoret opettajat pitävät tärkeämpänä teemana.</i></p>	Ikä	Työyhteisö
<p>V1: <i>Työyhteisö tiedostava. Sukupuolen moninaisuus arkinen teema.</i></p> <p>V3: <i>Pääasiassa keskustelu on positiivissävytteistä.</i></p> <p>V7: <i>Kaikilla oikeus olla oma itsensä.</i></p> <p>V9: <i>Sarkastisuus keskusteluissa. Opettamisen näkökulmasta asia sivuutetaan.</i></p> <p>V11: <i>Opettajat suvaitsevaisia</i></p>	Asenteet	
<p>V1: <i>Työyhteisössä ei juuri keskustella sukupuolen moninaisuudesta.</i></p>	Keskustelu	

<p>V3: Aiheesta keskustellaan.</p> <p>V4: Jatkuva tasa-arvon ja kunnioittamisen parissa työskentely. Keskustelua moninaisuudesta.</p> <p>V5: Keskustelua on harvemmin.</p> <p>V11: Keskustelua konkreettisten ongelmien suhteen, uimaopetus ja urheilukilpailuiden sarjajaot.</p> <p>V3: Eräässä luokassa sukupuolenvaihdokseen liittyvä prosessi. Keskustelussa tuotu ilmi oppilaan kutsumanimi.</p> <p>V4: Työyhteisössä seksuaalivähemmistöön kuuluvia.</p> <p>V11: Työyhteisössä henkilöitä, joiden lähipiirissä sukupuolen moninaisuutta.</p>	<p>Henkilökohtaiset kokemukset</p>	
--	------------------------------------	--

5. Tutkimustulokset

Tässä luvussa esittelemme tutkimuksemme tuloksia. Lisäksi vastaamme saatujen tuloksien pohjalta tutkimuskysymykseemme: Mitä opettajat pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta? Kyselylomakkeella saatujen vastausten perusteella muodostimme neljä kategoriaa, jotka kuvaavat tutkimuskohdettamme. Kategorioiden kautta pyrimme löytämään opettajien vastauksista samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Neljä muodostamamme kategoriaa ovat:

1. Tietämys
2. Pedagogiset ratkaisut
3. Koulun rakenteelliset tekijät
4. Työyhteisö

5.1 Tietämys

Kysyimme kyselylomakkeella, mistä opettajat ovat saaneet tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Vastaajat pystyivät valitsemaan kyselylomakkeelta usean vaihtoehdon. Eniten vastaajat olivat saaneet tietoa internetistä (90,9 %) tutkimusartikkeleista- ja raporteista (81,8 %) sekä SETA:sta (63,6 %). Lisäksi opettajat ovat saaneet tietoa kirjallisuudesta, aikakauslehdistä, uutismedioista, podcasteista, luokanopettajakoulutuksesta, koulujen oppimateriaaleista, lähipiiristä, ystävilta sekä työkavereilta. Sosiaalisen median palveluista Instagram, Facebook, Snapchat, Pinterest, TikTok sekä videopalvelu YouTube nousivat myös tiedonlähteiksi. Yksi vastaajista toi ilmi olevansa kokemusasiantuntija, jonka kautta hän on saanut tietoa aiheeseen liittyen. Vastaajista kukaan ei ollut saanut tietoa täydennyskoulutuksesta tai Twitteristä.

Taulukko 6: Tiedonlähteet, joista vastaajat ovat saaneet tietoa sukupuolen moninaisuuteen liittyen.

Tiedon lähde	Vastaajat	Prosentti (%)
SETA	7	63,6 %
THL	5	45,5 %
Internet	10	90,9 %
Kirjallisuus	6	54,5 %
Aikakauslehdet	2	18,2 %
Tutkimusartikkelit ja raportit	9	81,8 %
Instagram	6	54,5 %
Facebook	5	45,5 %

Twitter	0	0,0 %
YouTube	4	36,4 %
Snapchat	1	9,1 %
TikTok	4	36,4 %
Pinterest	1	9,1 %
Podcast	3	27,3 %
Uutismedia	5	45,5 %
Lähipiiri ja ystävät	6	54,5 %
Työkaverit	5	45,5 %
Luokanopettajakoulutus	5	45,5 %
Täydennyskoulutus	0	0,0 %
Koulujen oppimateriaalit	5	45,5 %
Muu, mikä?	1	9,1 %
En ole saanut tietoa	0	0,0 %

Lisäksi kysyimme kyselylomakkeessa, onko tiedolla ollut vaikutusta vastaajien toimintaan tai ajatuksiin aiheeseen liittyen. Kaikki vastaajat toivat ilmi, että tietämys sukupuolen moninaisuudesta on vaikuttanut suuresti heidän toimintaansa ja ajatuksiin. Tieto on lisännyt aiheen ja sen tärkeyden tunnistamista, sekä sukupuolen moninaisuuden huomioimista koulun arjessa. Käsittelemme tarkemmin tiedon merkitystä myöhemmin pedagogiset ratkaisut-kappaleessa.

Saamalla tiedolla on ollut suuri vaikutus sekä toimintaani että ajatuksiini nähden. Ehkä koulutuksen myötä olen ymmärtänyt aiheen tärkeyden ja näin ollen alkanut kiinnittämään siihen huomiota esimerkiksi sosiaalista mediaa selatessani. Haluan, että kaikilla on mahdollisimman hyvä olla. Tämän vuoksi olen pyrkinyt kiinnittämään enemmän huomiota esimerkiksi sanavalintoihin. Aluksi se tuntui vaikealta. Mutta nykyään tuntuisi luonnottomalta palata vanhoihin kaavoihin. (V2)

Saadulla tiedolla on ollut suuri vaikutus toimintaani liittyen. Lähipiirissäni on useampi henkilö, jotka ovat sukupuoleltaan moninaisia. Olen nähnyt vierestä, kuinka valtavan suuri merkitys, sillä on, että koulussa moninaisuus huomioidaan. (V5)

Tiedostan, että sukupuolen moninaisuutta on ja yritän näin ollen ottaa sen parhaan mukaan huomioon toiminnassani ja opetuksessani. Pyrin olemaan sensitiivinen ja rohkaiseva opettaja, jonka luokassa jokainen oppilas saa olla oma itsensä. Luokassani jokainen saa ilmentää sukupuoltaan itselleen hyväksi kokemalla tavallaan. (V7)

5.2 Pedagogiset ratkaisut

Saaduista vastauksista ilmeni opettajien ottavan sukupuolen moninaisuuden huomioon pedagogisissa ratkaisuisaan. Vastauksissa korostui erityisesti, että opettajat eivät tietoisesti ylläpidä sukupuoleen perustuvia ryhmäjakoja tai luokitteluita. Lisäksi usea vastaaja välttää käyttämästä sanoja ”tyttö” tai ”poika” puheessaan.

Pyrin välttämään sanoja tyttö tai poika oppilaille puhuessani tai heiltä jotain pyytäessäni. Olen välttänyt suorittamasta tyttö-poikajakoja. (V1)

En erikseen jaottele oppilaita sukupuolen mukaan, en puheessani oletta sukupuolia olevan vain kaksi. (V3)

Vastaajista kolme toivat ilmi sukupuolen moninaisuuden huomioimisen oppimateriaaleissa. Opettajat pyrkivät valitsemaan oppimateriaalit niin, että ne ovat tiedollisesti ajan tasalla, ja sukupuolen moninaisuutta käsitellään materiaaleissa oppilaan ikätasolle sopivalla tavalla. Kouluaineista ympäristöoppi ja uskonto antavat hyvän mahdollisuuden käsitellä aihetta koulussa. Lisäksi lastenkirjallisuus on koettu toimivaksi tavaksi käsitellä sukupuolen moninaisuutta.

Olen valinnut oppimateriaalit niin, että ne ovat sukupuoleen liittyvissä asioissa ns. ajan tasalla. (V1)

Huomioin sukupuolen moninaisuuden oppimateriaaleissa. Valmiissa materiaaleissa moninaisuutta ei käsitellä juurikaan, joten haluan korostaa sukupuolen moninaisuutta itselaatimissani oppimateriaaleissa. Esimerkiksi oppimateriaaleissa seikkailevalla hahmolla on sukupuolineutraali nimi. (V8)

Ympärsä ja uskonnossa näitä asioita käsitellään. Olemme myös lukeneet sellaista lastenkirjallisuutta, missä erilaiset perheet ja sukupuolisuus tulee ikätasolle sopivalla tavalla esiin. (V9)

Vastaajista kolme nostivat esiin keskustelun merkityksen pedagogisena ratkaisuna. Avoin keskustelu ja kysymysten esittäminen lisäävät oppilaiden tietämystä aiheesta luoden sensitiivistä ilmapiiriä luokkaan ja kouluun.

Jutellaan, että on monenlaisia ihmisiä, jotka pitävät erilaisista asioista. Katsellaan uutisia, seurataan tapahtumia, juteltiin translaista ja identiteettiasioista jne. Vastataan ja tartutaan lasten kysymyksiin ja ihmettelyyn. (V2)

*Keskustelemalla ja empaattisuuden ja tunnetaitojen harjoittamisella. Keskustelemme heti, mikäli joku oppilaista heittää herjaa esimerkiksi muunsukupuolisuu-
desta tai seksuaalisesta suuntautumisesta. Tuollaiset homottelut ovat aika tyypillisiä "vitsejä", jota 6.-luokkalaiset viljelevät. (V5)*

Kerron ikätasolle sopivalla tavalla, ettei ole "naisten" ja "miesten" ammatteja tai harrastuksia. (V6)

Yksi vastaaja toi ilmi, ettei ole ottanut sukupuolen moninaisuutta huomioon pedagogisissa ratkaisuissaan oppilaiden iän takia.

En vielä ole ottanut huomioon oppilaiden iän takia, mutta ensi vuonna 6.lk, joten aisa nousee varmasti esiin. (V4)

Useista vastauksista nousi esiin pedagogisten ratkaisujen merkitys oppilaiden sekä koulun henkilökunnan tietoisuuden lisäämisen näkökulmasta. Useat vastaajat toivat ilmi sukupuolen moninaisuuden huomioimisen vaatineen pedagogisten ratkaisujen suhteen tietoista ajattelutyötä, esimerkiksi omien arvojen ja ideologioiden osalta. Vastauksista nousi esille ajatus siitä, että vanhoihin tapoihin palaaminen tuntuisi opettajista nykyään vaikealta.

5.3 Koulun rakenteelliset tekijät

Suurin osa vastaajista toivat ilmi koulun rakenteellisten tekijöiden luovan haasteita sukupuolen moninaisuuden huomioimiselle. Koulun rakenteellisilla tekijöillä tarkoitetaan tässä tutkielmassa kouluissa vallitsevaa toimintakulttuuria, sääntöjä, arvoja, normeja sekä oppimisympäristöjä. Vastaajista kahdeksan toivat ilmi erityisesti pukuhuoneiden ja vessojen ongelmallisuuden.

Arvot ja säännöt ovat mielestäni muuttuneet ja edelleen muuttumassa niin sanotusti parempaan suuntaan. Prosessia kuitenkin hidastavat esimerkiksi kouluympäristöön liittyvät tekijät. Edelleen on paljon kouluja, joissa on määritelty erikseen tyttöjen ja poikien tilat. (V2)

On esimerkiksi tyttöjen ja poikien pukuhuoneet. Ne oppilaat, jotka kokevat olevansa enemmän vastakkaista sukupuolta tai ei kumpaakaan, voivat kokea koulujen pukkarit ahdistavina. (V6)

Koulun tilat, kuten wc:t ja pukuhuoneet ovat edelleen usein jaettu sukupuolen mukaan "tyttöjen" ja "poikien" tiloiksi. (V9)

Opettajien omat asenteet, tavat sekä säännöt nousivat esille useissa vastauksissa. Osa vastaajista nostivat erityisesti esille sen, että opettajat sallivat ”pojilta” enemmän ongelmallista käyttäytymistä kuin ”tytöiltä”. Lisäksi opettajien kielenkäyttö koettiin usein hyvin sukupuolittuneeksi, joka estää sukupuolen moninaisuuden tukemisen.

Koulujen toimintakulttuurissa poikaoletettujen häiriökäyttäytymistä pidetään ”normaalimpana” kuin tyttöoletettujen. (V7)

Opettajien sukupuolittunut kielenkäyttö, vaikka työkavereidenkin kesken (”hameväki”, ”ladies”, ”tää on miesten homma”). (V8)

Vastauksista nousi esiin usein liikuntatuntien ongelmallisuus. Kuuden vastaajan mukaan ongelmallisuus liittyi erityisesti siihen, että liikuntatunnit ovat totuttu jakamaan ”tyttöjen” ja ”poikien” liikuntatunneiksi. Lisäksi liikuntatunneilla opettajat käyttävät herkästi sukupuolittuneita ryhmäjakoja.

Ehkä suurin haaste on liikuntatunnit. Sillä ne ovat vielä tytöt ja pojat jaottelulla 4–6 luokilla. (V2)

Sukupuolitetut pukuhuoneet ja liikuntatunnit erikseen tytöille ja pojille on suurimpana haasteena. (V4)

Valitettavasti edelleen useissa kouluissa on esimerkiksi erikseen tyttöjen ja poikien liikuntaryhmät. (V8)

Liikuntatunnit ovat suuri haaste. Usein liikuntatunneilla on ”tyttöjen” pelit ja ”poikien” pelit. Lisäksi paljon pelataan tytöt vs. pojat. (V10)

Suurin osa vastaajista kokivat koulun ottaneen rakenteellisten tekijöiden osalta harppauksen kohti tasa-arvoisempaa ja yhdenvertaisempaa tulevaisuutta. Sukupuolen moninaisuus on nykyään tiedostetumpi teema kuin ennen, joka heijastuu opettajien asenteisiin ja toimintaan. Kaksi vastaajista toivat ilmi, että heidän kouluissaan on käytössä esimerkiksi unisex-vessat sekä useita pukuhuoneita, joista löytyy myös erilliset unisex-pukuhuoneet.

5.4 Työyhteisö

Kysyimme kyselylomakkeessamme, keskustelevatko opettajat työyhteisön kesken sukupuolen moninaisuudesta sekä siihen liittyvistä teemoista. Vastaajista kuusi kertoivat heidän työyhteisössään käytävän keskusteluita aiheeseen liittyen. Keskustelu on usein positiivissävyytteistä ja informatiivista. Yksi vastaajista toi esiin, että on työyhteisössä käytyjen keskustelujen kautta pystynyt muuttamaan omia käsityksiään sukupuolen moninaisuuteen liittyen.

Työyhteisössä käytyjen keskustelujen kautta opin itse paljon uutta. Omia ennakkokäsityksiä ja ajatuksia voi muuttaa sensitiivisempään suuntaan, mikäli osallistuu aktiivisesti keskusteluihin. Olen itse ajatellut joskus vanhanaikaisesti sukupuolesta, mutta nykyään ajatukseni ovat muuttuneet, osaksi varmasti käytyjen keskustelujen kautta. (V1)

Vastaajista yksi toi ilmi, että keskustelua sukupuolen moninaisuudesta käydään, mutta keskustelun luonne on sarkastinen. Sukupuolen moninaisuutta ei pidetä arvostettavana asiana, vaan asiasta lähinnä vitsaillaan.

Aika sarkastista on keskustelu ollut: ”ainiin, mehän ollaanki miesOLETETTUJA, kato ei voi nykyä vaa arvata”. (V9)

Vastaajista neljä kertoivat, ettei heidän työyhteisöissään juurikaan keskustella sukupuolen moninaisuudesta tai siihen liittyvistä teemoista. Vastaajat kokivat, että keskustelua ei tarvita, sillä työyhteisössä vallitsee positiivinen ja salliva ilmapiiri asiaan liittyen.

Ei paljoakaan, mutta työyhteisö on hyvin tiedostava ja sukupuolten moninaisuuskin koetaan normaalina arkisena asiana; esim. ei puhuta tytöistä ja pojista erikseen, vaan oppilaista tai tarvittaessa tyttö/poikaoletetuista. (V3)

Ei sukupuolen moninaisuutta hirveästi erikseen nosteta. Siihen suhtaudutaan positiivisesti ja ajatellaan normina. Kaikilla on oikeus olla sellainen kuin on. (V7)

Vastaajat kokivat työyhteisössä olevan eroja siinä, mitä opettajat ajattelevat sukupuolen moninaisuudesta, tai kuinka arvokkaana asiana he sitä pitävät. Kolmen vastaajan mukaan iäkkäämpien opettajien toiminnassa oli havaittavissa vanhainaikaisia käsityksiä sukupuolen kahtiajakaisuudesta. Yksi vastaajista kertoi huomanneensa, että sukupuolen moninaisuus on nuoremmille opettajille tärkeä teema, jonka eteen he tekevät paljon tasa-arvotyötä.

Useampi vanhan polven opettaja pitää sukupuolen moninaisuutta höpöhöpö juttuja ja jaottelee surutta tytöt ja pojat. (V2)

Etenkin vanhemmat ja kokeneemmat kollegat ovat saaneet aina pitää liikuntatunteja ja käsitöitä erikseen tytöille ja pojille, kokevat ne hyväksi ja haluavat jatkaa samalla kaavalla, eikä ole valmis muuttamaan sitä. (V5)

Olen tehnyt havainnon, että usein nuoremmat opettajat kokevat koulussamme sukupuolen moninaisuuden tärkeämpänä, kuin vanhemmat opettajat. (V8)

Vastaajien mukaan sukupuolen moninaisuuteen suhtaudutaan työyhteisössä pääsääntöisesti positiivisesti, ja aiheesta halutaan käydä keskustelua tietoisuuden lisäämiseksi. Tietoisuus aiheesta on yhteydessä pedagogisiin ratkaisuihin, joilla voidaan edesauttaa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta kouluissa. Yksi vastaajista kertoi toivovansa, että muissa kouluissa pitkään alalla työskennelleet opettajat olisivat tietoisempia sukupuolen moninaisuudesta, sekä ottaisivat asian huomioon pedagogisissa ratkaisuissaan.

6. Johtopäätökset

Tutkimuksemme tulokset olivat pääsääntöisesti hyvin yhteneväiset teoreettisen viitekehyyksemme kanssa. Tässä tutkimuksessa tavoitteenamme oli tarkastella, mitä opettajat pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta. Lisäksi tutkimuksessamme korotettiin, mistä opettajat saavat tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Tutkimustuloksissa havaitsimme, että opettajien merkittävänä pitävät asiat jakautuivat tutkimuksessamme neljään pääluokkaan, joita ovat tietämys, pedagogiset ratkaisut, koulun rakenteelliset tekijät sekä työyhteisö.

Opettajat toivat ilmi tietämyksen sukupuolen moninaisuudesta vaikuttaneen positiivisesti sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen. Tieto sukupuolen moninaisuudesta on vaikuttanut siihen, että opettajat tunnistavat sukupuolen moninaisuuden osana koulun toimintakulttuuria, sekä pyrkivät tietoisesti huomioimaan sukupuolen moninaisuuden peruskouluissa. Myös Karvisen (2016) mukaan opettajien tietoisuuden lisäämisellä on positiivinen vaikutus sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen. Ajantasainen ja luotettava tieto vähentää ennakkoluuloja vaikuttaen opettajien toimintaan positiivisella tavalla. Opettajien tietoisuus aiheesta auttaa opettajia tunnistamaan ja huomioimaan sukupuolen moninaisuuden osana peruskoulun arkea (Karvinen, 2016).

Tutkimuksen perusteella opettajat saavat tietoa sukupuolen moninaisuudesta useasta eri lähteestä. Eniten tietoa vastaajat ovat saaneet internetistä, tutkimusartikkeleista- ja raporteista sekä SETA:sta. Tutkimuksen perusteella myös useat sosiaalisen median kanavat ovat tarjonneet tietoa aiheeseen liittyen. Tästä voidaan päätellä, että sosiaalinen media tiedonlähteenä on kasvatanut suosiotaan. Tutkimusartikkelit sekä SETA ovat pääsääntöisesti luotettavia tiedonlähteitä. Voidaankin päätellä, että opettajat osaavat hakea tietoa luotettavista lähteistä.

Sillanpään (2019) mukaan sukupuolen moninaisuus voidaan huomioida osana pedagogisia ratkaisuja. Pedagogiset ratkaisut voivat liittyä esimerkiksi työskentelytapoihin, oppimateriaaleihin ja kielenkäyttöön (Sillanpää, 2019). Tutkimustulokset osoittivat, että opettajat pyrkivät huomioimaan sukupuolen moninaisuuden pedagogissa ratkaisuisaan. Opettajat haluavat kielellisessä ilmaisussaan huomioida sukupuolen moninaisuuden, ja puhuttelevat oppilaitaan nimillä oletetun sukupuolen sijaan. Useat opettajat ovat luopuneet esimerkiksi sukupuolittavista sanoista ”tyttö” ja ”poika”. Lisäksi osa opettajista välttää työskentelytavoissa pari-, jono- sekä ryhmäjäkoja, jotka muodostetaan oppilaan oletetun sukupuolen perusteella.

Osa opettajista toi ilmi vastauksissaan pyrkivänsä ottamaan sukupuolen moninaisuuden huomiioon käyttämässään oppimateriaaleissa. Opettajat pitivät tärkeänä, että oppimateriaaleissa sukupuolen moninaisuus on esitetty oppilaan ikätasolle sopivalla tavalla. Lisäksi opettajat painottivat vastauksissaan oppimateriaalien ajantasaisuutta. Huotarin (2011) mukaan sukupuolen moninaisuutta ei usein huomioida peruskoulun oppimateriaaleissa. Tutkimuksestamme saatujen vastausten mukaan opettajat kokevat oppimateriaaleissa olevan puutteita sukupuolen moninaisuuden osalta. Osa opettajista ovatkin päätyneet tuottamaan itse oppimateriaaleja, jotta sukupuolen moninaisuus tulisi esille oppimateriaaleissa paremmin. Tutkimustulosten valossa voidaan päätellä, että opettajat kokevat sukupuolen moninaisuuden tärkeänä teemana, jonka opettajat pyrkivät huomioimaan myös pedagogisissa ratkaisuisaan.

Huotarin (2011) ja Taavetin (2015) mukaan peruskoulun oppimisympäristöt sekä fyysiset tilat ovat edelleen hyvin sukupuolittuneita vahvistaen sukupuolen binääristä luonnetta. On hyvin tyypillistä, että peruskouluista löytyy edelleen wc- ja pukuhuonetilat, jotka on erikseen määritelty tytöille ja pojille (Huotari, 2011; Taavetti, 2015). Tutkimustulokset vahvistavat Huotarin (2011) ja Taavetin (2015) havaintoja koulun rakenteellisista tekijöistä. Tutkimustulosten mukaan opettajat kokivat koulun rakenteelliset tekijät (toimintakulttuuri, säännöt, normit ja oppimisympäristöt) haasteena sukupuolen moninaisuuden huomioimiselle. Opettajien mukaan useissa kouluissa on edelleen käytössä wc- ja pukuhuonetilat, jotka ovat jaoteltu sukupuolen mukaan. Opettajien vastauksissa korostui lisäksi liikuntatuntien ongelmallisuus. Useissa kouluissa liikuntatunneilla on käytössä ryhmäjako, jossa tytöt ja pojat ovat eri liikuntatunnilla. Lisäksi peruskoulun liikunnanopetukseen kuuluvat uintikerrat ovat koettu haasteellisiksi tiukan uimapukukoodin vuoksi. Jotta sukupuolen moninaisuutta voidaan huomioida paremmin peruskouluissa, koulun rakenteellisiin tekijöihin tarvitaan muutosta.

Osa opettajista pitävät työyhteisöä tärkeänä keinona edistää sukupuolen moninaisuuden huomioimista peruskouluissa. Vastauksissaan opettajat korostivat erityisesti työyhteisön sisällä käytävän keskustelun merkitystä. Suortamon (2010) ja Karvisen (2016) mukaan keskustelut lisäävät tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta vähentäen ennakkoluuloja aihetta kohtaan. Keskusteluja käyneet opettavat kertoivat, että ovat saaneet keskusteluista paljon tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Osa opettajista kertoivat työyhteisöissä käytyjen keskusteluiden vähentäneen ennakkoluuloja sukupuolen moninaisuutta kohtaan. Lisäksi keskusteluilla on koettu olevan merkitystä opettajien henkilökohtaisten arvojen ja asenteiden muuttamisessa sensitiivisimmiksi.

Työyhteisössä käytyjen keskustelujen pohjalta yksi opettajista toi ilmi keskustelun sävyn olleen sarkastinen, ja asiasta on vitsailtu työyhteisön kesken. Perusopetuksen opetussuunnitelma (2014) velvoittaa opettajia kohtelemaan kaikkia oppilaita tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti (OPH, 2014). Opettajien normit, arvot ja asenteet vaikuttavat myös tiedostamattomasti opettajan toimintaan. Negatiivisten asenteiden ja arvojen ylläpitäminen sekä niiden hyväksyntä kouluissa voi vahingoittaa vähemmistöihin kuuluvia oppilaita esimerkiksi aiheuttaen pahimmillaan elinikäiset traumat. Kosciw ym., (2016) ja Alangon (2014) mukaan moninaiset oppilaat kokevat muita oppilaita useammin syrjintää ja kiusaamista. Syrjintä ja kiusaaminen lisäävät riskiä pois-saoloihin, alisuoriutumiseen sekä heikompiin oppimistuloksiin (Kosciw ym., 2016; Alanko, 2014). Opettajien tulisi pyrkiä toiminnallaan edistämään tasa-arvoisempaa perusopetusta, turvaten jokaiselle oppilaalle samat oikeudet sekä lähtökohdat turvalliselle oppimisympäristölle.

Tutkimustuloksista kävi ilmi nuorten opettajien pitävän sukupuolen moninaisuuden tukemista iäkkäämpiä opettajia tärkeämpänä teemana. Kyselyyn vastanneista yli puolet olivat iältään enintään kolmekymmentä. Puolestaan kyselyyn ei ollut vastannut yksikään yli 60-vuotta täyttänyt opettaja. Vastaajien kokemuksiin mukaan useampi pitkään alalla työskennellyt opettaja kokee sukupuolen moninaisuuden turhana teemana. Kyseisten opettajien asenteet näkyvät opetuksessa esimerkiksi sukupuolen mukaan jaottelussa ryhmäytymistilanteissa sekä oppitunneilla. Lisäksi pitkään alalla työskennelleet opettajat sallivat oppilailta erilaista käyttäytymistä oletetun sukupuolen perusteella. Haluamme tutkijoina kuitenkin huomauttaa siitä, että kyselymme on todennäköisesti vastanneet opettajat, jotka ovat kiinnostuneita aiheesta pitäen sukupuolen moninaisuutta merkityksellisenä aiheena. Lisäksi nämä opettajat ovat todennäköisesti tietoisia myös siitä, miten sukupuolen moninaisuutta voidaan huomioida peruskoulussa. Tämän vuoksi tutkimuksemme ei anna yleispätevää ja kattavaa kuvausta aiheesta.

Sukupuolen moninaisuus on teema, johon on alettu kiinnittämään enemmän huomiota koulu-kulttuurissa vasta hiljattain. Sillanpään (2019) mukaan koulujen toimintakulttuurin muutos kohti tasa-arvoisempaa toimintakulttuuria lähtee liikkeelle opettajien omien arvojen, normien ja asenteiden tutkimisesta, pohtimisesta sekä kyseenalaistamisesta. Mikäli opettaja tunnistaa arvoissaan, normeissaan tai asenteissaan epätasa-arvoisuutta ruokkivia ajatusmalleja, hänen on mahdollista tietoisesti muuttaa näitä (Sillanpää, 2019). Opettajan oman tietoisuuden lisääminen sukupuolen moninaisuudesta todennäköisesti poistaa ennakkoluuloja vaikuttaen positiivisesti opettajan pedagogisiin ratkaisuihin.

7. Pohdinta

Tutkimuksemme tavoitteena oli saada tietoa siitä, mitä opettajat pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta. Tutkimuksessamme kartoitettiin myös, mistä opettajat saavat tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Lisäksi tutkimuksemme tavoitteena oli lisätä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta. Lähdekirjallisuus sekä tutkimustuloksemme osoittivat, että sukupuolen moninaisuus on mahdollista huomioida peruskouluissa. Sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen liittyy kuitenkin ongelmia. Peruskoulu koetaan vielä ympäristöksi, joka korostaa sukupuolen binääristä luonnetta sekä sukupuolirooleja. Lisäksi opettajien tietämyksessä aiheeseen liittyen on puutteita. Halusimme tutkimuksemme kautta nostaa esille opettajien mielestä merkittäviä asioita sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta. Tutkijoina toivomme, että lukijat saisivat tutkimuksestamme apua ja työkaluja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen peruskouluissa.

Pro gradu -tutkimuksen tekeminen on ollut mielenkiintoinen ja opettavainen tutkimusprojekti. Tutkimuksemme aikana olemme saaneet tärkeää ja ajankohtaista tietoa sukupuolen moninaisuudesta sekä siitä, kuinka sukupuolen moninaisuutta voidaan huomioida peruskoulujen alaluokilla 1-6. Koemme, että pian kentällä työskentelevinä luokanopettajina tutkimuksen pohjalta saamastamme tiedosta on tulevaisuudessa suuri hyöty. Kentällä työskennellessämme voimme jakaa tutkimuksestamme saamia työkaluja sekä tietämystä työyhteisöissämme.

Toteutimme Pro gradu -tutkimuksen parityönä. Parityöskentelyn sijaan käytämme termiä kanssatutkijuus kuvaamaan yhdessä työskentelyämme. Kanssatutkijuuteen liittyy Jokisen ja Juhilan (2002) mukaan paljon etuja, kuten laadukas tekstin tuotto, yhteiset keskustelut tutkittavasta aiheesta sekä palautteen antaminen puolin ja toisin. Tutkimusprojektimme aikana kävimme useita keskusteluja aiheen parissa, jotka rikastuttivat tutkimustamme. Etsimme yhdessä lähdekirjallisuutta tutkimustamme varten. Tämän lisäksi muotoilimme kyselylomakkeemme sekä kyselylomakkeen yhteyteen liitetyn saatetekstin yhdessä. Vastuun ja velvollisuuksien jakaminen toisen kanssa edesauttoi tutkimuksemme valmistumista aikataulussa. Kanssatutkijuutemme oli tiivistä ja vuorovaikutteista yhteistyötä, jonka ansiosta työstämme tuli laadukas ja monipuolinen kokonaisuus.

Jokisen ja Juhilan (2002) mukaan kanssatutkijuuteen liittyy etujen lisäksi myös haasteita. Kanssatutkijuuden haasteena voidaan pitää esimerkiksi ajankäyttöä sekä eriäviä mielipiteitä tutki-

muksen aiheeseen liittyen. Pyrimme välttämään mahdolliset haasteet tutkimuksessamme aloittamalla tutkimusprosessimme suunnittelemalla sekä aikatauluttamalla tutkimuksemme. Keskusteluja käydessämme pyrimme vastavuoroiseen ja toista arvostavaan keskusteluun huomioiden toistemme näkökulmat ja mielipiteet. Käymämme keskustelut ovat olleet hyvin antoisia sekä positiivissävytteisiä, eikä erimielisyyksiä ole juurikaan ilmennyt. Kanssatutkijuus on mielestämme ollut antoisaa rikastuttaen samalla koko tutkimusprojektiamme.

7.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Sarajärven ja Tuomen (2018) mukaan tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus perustuu rehellisyyteen, huolelliseen työskentelyyn sekä lähteiden oikeaoppiseen hallintaan. Olemme tutkijoina halunneet noudattaa tutkimusetiikkaa, jolla tarkoitetaan eettisesti vastuullisia ja oikeudenmukaisia työskentelytapoja, jotka pohjautuvat tieteellisiin käytäntöihin (Sarajärvi & Tuomi, 2018). Tutkielman toteutuksessa olemme huomioineet Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ”Hyvän tieteellisen tiedon käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely” -ohjeistuksen (TENK, 2012). Lähestymme tutkimuksemme eettisyyttä ja luotettavuutta tutkittavien henkilöiden oikeuksien kautta.

Sarajärven ja Tuomen (2018) mukaan tutkittavilla henkilöillä on oikeus ymmärtää ja tiedostaa olevansa tutkimuksen kohteena. Lisäksi tutkittavilla on oikeus tietää tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät (Sarajärvi & Tuomi, 2018). Sähköisen kyselylomakkeen saatetekstissä (liite 2) on kirjattuna tutkimuksemme tavoitteet ja menetelmät. Sarajärven ja Tuomen (2018) mukaan tutkittavan oikeuksiin kuuluu myös vapaaehtoisuus osallistua tutkimukseen. Vallin ja Aarnoksen (2018) mukaan sosiaalisen median alustalle jaettu kyselylomake mahdollistaa vapaaehtoisen kyselyyn osallistumisen. Saatetekstissä tuomme ilmi myös, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Lisäksi saatetekstiin olemme lisänneet yhteystietomme, joihin vastaaja voi ottaa yhteyttä mahdollisissa ongelmatilanteissa.

Keräämämme aineisto on tuotettu sähköisen keruulomakkeen avulla. Vastauksissa ei ole tiettyä pituusmäärettä, jonka vuoksi vastauksista saadaan määrällisesti erilaista informaatiota. Vastaja voi myös jättää kertomatta tutkimuksen kannalta olennaista tietoa. Koska tutkimukseen osallistuneille henkilöille ei kerrota yksittäisten kysymysten tarkoitusta tutkimuksen näkökulmasta, voidaan vastaajalta saadun lähdetiedon ajatella olevan luotettavaa (Alasuutari, 2011).

Sukupuolten välinen tasa-arvo koulussa on ollut teemana pitkään esillä. Kinnusen ja Viljamaan (2021) mukaan laadullisen tutkimuksen etiikkaan vaikuttavat erilaiset valtaan liittyvät kysymykset, mikä ilmenee myös tutkimusaineistossamme. Opettajat voivat kokea yhteiskunnan paineen niin suurena, etteivät uskalla kertoa asioiden todellista tilannetta. Tällöin emme saa aineiston perusteella todellista kuvaa tilanteesta.

Sähköinen kyselylomake jaettiin Facebook-ryhmiin, joissa on jäseniä ympäri Suomen. Kyselyn anonymiteetin vuoksi emme voi olla varmoja, ovatko kaikki vastaajat samasta oppilaitoksesta. Oletuksena kuitenkin on, että vastaajia on ympäri suomen, jolloin tulee huomioida myös kunta- ja koulukohtaiset erot tasa-arvon toteutumisessa.

Vallin ja Aarnoksen (2018) mukaan sosiaalisen median alustalle jaetun kyselylomakkeen tuloksia analysoidessa on tärkeää huomioida mahdollinen aineiston valikoituvuus. Lisäksi on tärkeää pohtia, ovatko jotkut tietyt ihmisryhmät jääneet aineiston ulkopuolelle. Ikäryhmittäin tarkasteltuna sähköisiin kyselyihin vastaajista suurin osa on iältään 15–25-vuotiaita, kun taas puolestaan vanhemmat ikäryhmät vastaavat sähköisiin kyselyihin vähiten (Valli & Aarnos, 2018). Kuten tutkimustuloksistamme huomataan, tutkimukseen ei vastannut yhtään yli 60-vuotiasta opettajaa. Sähköisen kyselylomakkeen sijaan olisimme voineet suosia tutkimuksessamme esimerkiksi paperista kyselylomaketta, jolloin olisimme voineet saada tutkimustuloksia myös vanhemmilta ikäluokilta. Emme kuitenkaan rajanneet tutkimustamme koskemaan tiettyä ikäryhmää, jonka vuoksi tutkimustuloksemme on pätevä.

Voimassa olevan perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) mukaan Kouluissa ja oppilaitoksissa tasa-arvoa sekä yhdenvertaisuutta tulee edistää tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman avulla. Opetusta järjestävien koulutuslaitosten tulee toiminnallaan ennaltaehkäistä sukupuolen ilmaisuun tai sukupuoli-identiteettiin liittyvää syrjintää tavoitteellisesti (OPH, 2014) Vaikka koulujen toimintaa ohjaavat samat asiakirjat, on asiakirjoissa kuitenkin koulukohtaisia eroja, mikä voi näkyä myös opettajien vastauksissa. Vaikka vastaukset antavat suuntaa tasa-arvon toteutumisesta suomalaisessa koulukontekstissa, emme voi kuitenkaan vastausten perusteella määrittellä kokonaisvaltaisesti suomalaisten koulujen tilannetta. Emme voi myöskään tietää, mistä päin suomea opettajat ovat. Jotta saisimme tarkempia tuloksia sukupuolen moninaisuudesta ja sen tukemisesta kouluissa, tulisi vastaajakunta rajata tiettyyn kuntaan tai alueeseen. Lisäksi tarkempi tutkimustulos saavutettaisiin vertailemalla tietyn alueen opettajien vastauksia tiettyjen koulujen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmiin.

Koulujen toimintakulttuurilliset erot heijastuvat myös opettajien toiminnassa. Sukupuolittuneet roolit voivat olla juurtuneet syvälle koulun toimintakulttuuriin, jonka vuoksi asioita voi olla haastavaa muuttaa. Jokaisella koululla on erilainen sekä yksilöllinen toimintakulttuuri, joten tutkimustulosten perusteella emme saa kokonaisvaltaista kuvaa tilanteesta. Mikäli koulussa ilmenee vaikenemisen kulttuuria, voi sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä teemoista olla haastavaa keskustella kollegoiden kanssa, jolloin koulun toimintakulttuuria voi olla haastavaa muuttaa.

Laadullinen tutkimus tarjoaa usein syvällistä tietoa tutkittavaan aiheeseen tai ilmiöön liittyen. Vaikka tieto on syvällistä, on tietoa kuitenkin haastavaa yleistää (Alasuutari, 2011). Ashwort ja Lucas (1998) toteavat laadullisen tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavan tutkijan roolin tutkimusasetelman luojana sekä tulosten tulkitsijana. Tutkijan tulisi pysyä tutkimuksen aikana puolueettomana. Emme voi kuitenkaan olla täysin varmoja, kuinka tutkija tulkitsee tutkimustuloksia. Tutkija voi kirjoittaa tutkimustulokset tietoisesti tai tiedostamatta auki niin, että ne ovat tutkijan mielipiteiden mukaisia. Laadullinen tutkimus yhdistääkin tutkittavien ja tutkijan arvomaailmat, jonka vuoksi olisi tärkeää, että lukijalle annetaan mahdollisuus tehdä omia päätelmiä tutkimustuloksista (Ashwort & Lucas 1998). Olemme keskustelleet omista ennako-oletuksista tutkimusaiheeseen liittyen ennen tutkimuksen toteuttamista. Keskustelussamme esille nousi erityisesti ennako-oletuksia opettajien ikään sekä sukupuolittavaan ryhmäjakoon liittyen. Tutkimusprosessin aikana emme ole antaneet omien mielipiteiden ja ajatusten vaikuttaa tutkimustulosten raportointiin ja tulkintaan.

Leino-Kilpi ja Välimäki (2014) korostavat tutkimukseen osallistuvien henkilöiden yksityisyyttä. Tutkijan tulee pohtia, mikä informaatio tutkimukseen osallistuvasta henkilöstä on välttämätöntä kertoa tutkimuksen näkökulmasta. Tutkijan tulee muokata tai poistaa kaikki sellaiset tiedot, jotka voivat mahdollistaa henkilön tunnistettavuuden. Kun henkilö pysyy anonyymina, suojellaan häntä mahdollisilta negatiivisilta ongelmilta, joita tunnistaminen voi aiheuttaa (Leino-Kilpi & Välimäki, 2014). Sähköisessä kyselylomakkeessa vastaajan tuli kertoa ikäryhmänsä, työkokemuksensa vuosina sekä luokka-aste, jota pääsääntöisesti opettaa. Näiden tietojen perusteella henkilöä ei voida tunnistaa, mikä lisää tutkimuksen luotettavuutta. Tutkielmaprosessin lopuksi keräämämme aineisto hävitetään asianmukaisesti.

7.2 Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimusideat

Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia perusopetuksessa luokilla 1–6 työskentelevien suomalaisten luokanopettajien näkemyksiä siitä, mitä he pitävät merkittävänä sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta. Lisäksi tutkimuksemme tarkoituksena oli kartoittaa, mistä luokanopettajat saavat tietoa sukupuolen moninaisuudesta.

Tutkimuksemme ovat voineet osallistua opettajat ympäri Suomen. Tutkimusta olisi mahdollista laajentaa käsittelemään opettajien kokemuksia tietystä maakunnasta tai kaupungista. Kaupunkirajauksessa tulee kuitenkin ottaa huomioon, että tutkittavien anonymiteetti pysyy turvattuna. Mikäli tutkimuksessa keskityttäisiin tietyn kaupungin tutkimiseen, mahdollistaisi tämä myös koulujen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien vertailun tutkimuksessa. Tutkimuksen avulla voitaisiin selvittää esimerkiksi, kuinka opettajat kokevat tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmien toteutumisen osana koulun arkea.

Tulevaisuutta ajatellen kyseinen tutkimus voitaisiin toteuttaa uudestaan. Tällöin tutkimus toisi lisätietoa siitä, pitävätkö opettajat samoja asioita sukupuolen moninaisuuden huomioimisen kannalta merkittävinä, vai onko tietämyksen, pedagogisten ratkaisujen, koulun rakenteellisten tekijöiden ja työyhteisön rinnalle noussut uusia tärkeitä teemoja. Tutkimustuloksistamme ilmeni, että koulujen toimintakulttuureissa on havaittavissa vaikenemisen kulttuuria, joka ilmenee esimerkiksi vähäisenä keskusteluna sukupuolen moninaisuudesta. Tulevaisuudessa voitaisiin tutkia, onko sukupuolen moninaisuus teemana sellainen, josta keskustellaan enemmän kuin nykyisissä tutkimustuloksissa. Lisäksi tutkimuksessa voitaisiin keskittyä esimerkiksi siihen, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, ettei sukupuolen moninaisuudesta keskustella työyhteisössä. Lisäksi tutkimustuloksista käy ilmi, että alle puolet vastanneista ovat saaneet tietoa aiheeseen liittyen luokanopettajakoulutuksesta. Vastaajista kukaan ei ollut saanut tietoa täydennyskoulutuksesta. Tutkimusta sekä mahdollisissa jatkotutkimuksissa voitaisiin hyödyntää luokanopettajakoulutuksen sekä täydennyskoulutusten kehittämistyössä.

Lähteet / References

- Aittomäki, K., Moilanen, J., Perola, M., Aarnisalo, A. A., & Ripatti, T. (2016) *Lääketieteellinen genetiikka* (1. painos.). Duodecim.
- Aivelo, T. (21.12.2018). Sukupuolen moninaisuuden biologia. [YouTube -video]. Haettu 10.3.2023 osoitteesta: <https://www.youtube.com/watch?v=Vk1r1E9lOeQ>
- Alanko, K. (2014). Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura & Seta.
- Alasuutari, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0* (4. uud. p.). Vastapaino.
- Ashworth, P. & Lucas, U. 1998. What is the 'world' of phenomenography? *Scandinavian Journal of Educational Research* 42 (4), 415–431.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York; London: Routledge.
- Di Ceglie, D. (2000). Gender identity disorder in young people. *Advances in psychiatric treatment*, 6(6), 458–466.
- Heiskala, R. & Husso, M. (2016). Suomalaisen sukupuoliradikalismien kolme aaltoa ja erojen politiikka. Teoksessa: Husso, M. & Heiskala, R. (toim.) *Sukupuolikysymys*. (s. 187–208).
Tallinna: Gaudeamus
- Hinkula, E. (16.8.2022). *Laki vaatii, että kouluissa käsitellään sukupuolen moninaisuutta*. Yle Uutiset | yle.fi. <https://yle.fi/a/3-12576255>
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita* (15. uud. p.). Tammi.
- Holli, A. M. (2012). Kriittisiä näkökulmia tasa-arvon tutkimiseen. Teoksessa Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus, 73–96.
- Hopearuoho-Saajala, K. Keskinen, S. (1994.) *Pojat päivähoitossa*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Horelli, L. & Saari, M. (2002). *Tasa-arvoa valtavirtaan: Tasa-arvon valtavirtaistamisen menetelmiä ja käytäntöjä*.
- Huttunen, J. (1990). *Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huuki, T. & Ylitapio-Mäntylä, O. (2022). Varhaisvuosien pisaraohjaus vastuullisessa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen kasvattamisessa. Teoksessa A.M. Eloheimo, S. Miettinen, H. Ojala & T. Saresma (toim.), *Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka* (s. 185–194). Tampere: Vastapaino

- Huuska, M. & Karvinen, M. (2012). Persoona on aina enemmän kuin sukupuoli. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 31–53.
- Huuska, M., Solantausta, T., Karvinen, M., Huldén, A. & Jämsä, J. (2008). Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Huotari, K., Törmä, S., & Tuokkola, K. (2011). Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla: Erityis- tarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. Sisäasiainministeriön julkaisu 11/2011
- Jokinen, A. & Juhila, K. (2002). Yhdessä kirjoittaminen. Teoksessa: M. Kinnunen. & O. Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen (s. 109–118). Tampere: Vastapaino.
- Juvonen T. (2016), Irtiottoja sukupuolen luonnollisuudesta. Teoksessa: Husso M. & Heiskala R. (2016), Sukupuolikysymys. Helsinki: Gaudeamus
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M., & Kajander, V. (2015). Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Opetushallitus, oppaat ja käsikirjat, 5.
- Kananen, J. (2017). *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Karvinen, M. (2016). Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Opas opettajille. Seta. Haettu 13.1.2023 osoitteesta: https://stopp.fi/wp-content/uploads/2019/11/SukupuolenMoninaisuusOpas_kouluille_2016_NETTI.pdf
- Karvinen, M., Venesmäki, E. (2009). Tilaa moninaisuudelle! Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen. Haettu 13.1.2023 osoitteesta: <https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/14323821/HLBTI-opas+viranomaisille/9175485d-682f-5b16-674e-4fe407024ade/HLBTI-opas+viranomaisille.pdf>
- Kettunen, J. (2021). Fenomenografia. Teoksessa J. Vuori, Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
- Kiilakoski, T. (2012). Koulu nuorten näkemänä ja kokemana. Tilannekatsaus – marraskuu 2012. Muistiot 2012:6. Opetushallitus
- Kiviniemi, K. (2018) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin.
- Komonen, A. (2020). Biologinen sukupuoli. *Tieteessä tapahtuu*, 38 (1).

- Kosciw, J. G., Greytak, E. A., Giga, N. M., Villenas, C., & Danischewski, D. J. (2016). The 2015 National School Climate Survey: The Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Youth in Our Nation's Schools. New York: Gay, Lesbian and Straight Education Network (GLSEN).
- Leino-Kilpi, H. & Välimäki, M. (2014). *Etiikka hoitotyössä*. WSOY.
- Leinonen, R. (12.12.2018) Sisällönanalyysi. Haettu (20.2.2023) osoitteesta: <https://spoken.fi/sisallonanalyysi/>
- Niiniluoto, I. (2016). Sukupuoli-kollokvion avaussanat. Teoksessa K. Rolin, O. P. Moisio, M. Reuter & M. Tuominen (toim.) Sukupuoli ja filosofia. Jyväskylän yliopisto. 6–11.
- Nissinen, J. (2011). Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen. Teoksessa: Tuovinen, L., Ståhlström, O., Nissinen, J., & Hentilä, J. (toim.) Saanko olla totta. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Helsinki: Gaudeamus, 11–32.
- Nousiainen, S. (2020). Sukupuoleen katsomatta: Kuinka kohdata monimuotoisuus [Jyväskylä]: Atena
- Oakley, A. (2015). *Sex, Gender and Society*. Dorchester: Dorset Press.
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* (4. p.). Määräykset ja ohjeet 2014:96. Haettu osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus. (2016). Tasa-arvotyö on taitolaji- Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Haettu 13.4.2023 osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/173318_tasa_arvoty_o_on_taitolaji_0.pdf
- Opetushallitus. (2023a). Sukupuolittietoinen opetus ja ohjaus. Haettu 15.2.2023 osoitteesta: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sukupuolittietoinen-opetus-ja-ohjaus>
- Opetushallitus. (2023b). Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma. Haettu 15.2.2023 osoitteesta: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnitelma>
- Puolimatka, T. (2019). Sukupuoli muutoksessa. Tampere: Päivä Osakeyhtiö.
- Rantalaiho, L. 1994. Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa A. Anttonen, L. Henriksen & R. Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.
- Robinson, K. & Jones-Diaz, C. (2005). Diversity and difference in early childhood education: issues for theory and practice. New York: Open University Press.
- Rossi, L-M. (2003). Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. Helsinki: Gaudeamus.

- Russell, S. T., Kostroski, O., McGuire, J. K., Laub, C., & Manke, E. (2006). LGBT issues in the curriculum promotes school safety. *California Safe Schools Coalition Research Brief, 4*.
- Saha, M-T. (2022). Klinefelter-oireyhtymä. Terveyskirjasto. Haettu 10.3.2023 osoitteesta: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00844>
- Salomäki, V. M. (2011). Biologisen sukupuolen rakentaminen. Ruumis ja sosiaalinen sukupuoli antiikista nykypäivään. Yhteiskuntatieteellinen väitöstutkimus. Turun yliopisto.
- Sarajärvi, A. & Tuomi, J. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Seta ry. (2021). Sateenkaarisanasto. Haettu 13.1.2023 osoitteesta: <https://seta.fi/sateenkaari-tieto/sateenkaarisanasto/>
- Seta ry. (2020). Sukupuolen moninaisuus ja lapset. Haettu 27.1.2023 osoitteesta: https://www.dropbox.com/s/vbgh55ewdww40jl/Opas_varhaiskasvattajille2020%20p%C3%A4ivitetty%20verkkoon.pdf?dl=0
- Sillanpää, S. (2019). SETSTOP-hanke. Sukupuolen moninaisuus. Haettu 15.3.2023 osoitteesta: https://setstop.files.wordpress.com/2019/10/setstop_sukupuolen_moninaisuus_oppimateriaali.pdf
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. (2023). Sukupuolen moninaisuus lapsuudessa. Haettu 17.3.2023 osoitteesta: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuus-lapsuudessa/>
- Suortamo, M., Tainio, L., Syrjäläinen, E., Lepistö, S., Palmu, T., Lepistö, J., . . . Kujala, T. (2010). Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010). Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.) Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 25–40.
- Taavetti, R. (2015). ”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...” Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura & Seta.
- Tainio, L., Palmu, T., & Ikävalko, E. (2010). Opettaja, oppilas ja koulun sukupuolistunut arki. Teoksessa Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T. & Tainio, S. (toim.) Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 13–22.
- Tasa-arvolaki (8.8.1986/609). Haettu 1.2.2023 osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta, TENK. (2012). Hyvä tieteellisen käytäntö ja sen loukkaus-epäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Haettu 15.4.2023 osoitteesta <https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot/HTK-ohje-2012#HTK>
- Teräs, T. (2012). Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa O. Ylitapio-Mäntylä (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 103—124.
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (5., uud. laitos.). Tammi.
- Valli, R., & Aarnos, E. (2018). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (5., uudistettu painos.). PS-kustannus.
- Vilka, H. 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014). Haettu 1.2.2023 osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus

Liitteet

Liite 1

Olemme viidennen vuoden luokanopettajaopiskelijoita Oulun yliopistosta, ja keräämme aineistoa pro gradu-tutkielmaamme varten. Pro gradu-tutkielmamme käsittelee opettajien näkemyksiä sukupuolen moninaisuuden tukemisesta alakoulussa. Tutkimuksemme tavoitteena on kerätä tietoa siitä, minkälaisia ajatuksia opettajilla on sukupuolen moninaisuudesta peruskoulussa. Lisäksi tutkimuksemme tavoitteena on selvittää, onko sukupuolen moninaisuudesta saatavilla riittävästi tietoa ja materiaaleja luokanopettajille.

Työssämme sukupuolen moninaisuudella tarkoitamme sitä, että jokainen yksilö kokee sukupuolensa sekä sen ilmaisun itselleen ominaisella tavalla.

Kyselyymme vastaat anonyymisti. Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista, ja vastaaminen vie aikaa noin 10- 20 minuuttia.

Vastaamalla tähän kyselyyn annat suostumuksesi vastauksesi käyttämiseen pro gradu- tutkielmamme aineistona.

Ystävällisin terveisin:

Anni Martikainen(anni.martikainen@student oulu.fi)

Jonna Piippo(Jonna.piippo@student oulu.fi)

Pakolliset kentät on merkitty (* Pakollinen kysymys) ja ne pitää täyttää lomakkeen lähettämiseksi.

1. Ikäryhmä * Pakollinen kysymys

- 21-30-vuotta
- 31-40-vuotta
- 41-50-vuotta
- 51-60-vuotta
- yli 60 vuotta

2. Työkokemus * Pakollinen kysymys

- alle vuosi
- 1-5-vuotta
- 5-10-vuotta
- yli 10 vuotta

3. Opetan pääsääntöisesti (voit valita useamman vaihtoehdon): * Pakollinen kysymys

—

- 1.luokkalaisia
- 2.luokkalaisia
- 3.luokkalaisia
- 4.luokkalaisia
- 5.luokkalaisia
- 6.luokkalaisia

4. a) Mistä olet saanut tietoa sukupuolen moninaisuudesta? (Voit valita useamman vastausvaihtoehdon).

- SETA
- THL
- Internet
- Kirjallisuus
- Aikakauslehdet
- Tutkimusartikkelit/-raportit
- Instagram
- Facebook
- Twitter
- Youtube
- Snapchat
- TikTok
- Pinterest
- Podcast
- Uutismedia
- Lähipiiri/ystävät
- Työkaverit
- Luokanopettajakoulutus
- Täydennyskoulutus
- Koulujen oppimateriaalit(opettajan aineisto/ oppimateriaalit/oppikirjat)
- Muu,mikä _____
- En ole saanut tietoa

b) Onko koulutuksella tai saamallasi tiedolla ollut vaikutusta toimintaasi tai ajatuksiisi aiheeseen liittyen? Perustele vastauksesi.

5. Millaista sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen liittyvää haasteellisuutta koulun rakenteelliset tekijät (säännöt, toimintakulttuuri ja arvot) sekä oppimisympäristöt pitävät mielestäsi yllä? * Pakollinen kysymys

6. Keskustellaanko työyhteisössänne sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä teemoista ja kysymyksistä? Kerro tarkemmin, millaisia asenteita aiheeseen liittyen ilmenee työyhteisössänne. Halutessasi voit kertoa myös konkreettisia esimerkkejä keskusteluista. * Pakollinen kysymys

7. a) Miten olet itse opettajana tehnyt näkyväksi sukupuolen moninaisuuden opetuksessa ja koulun arjessa? Millaisia ajatuksia tai pohdintaa tämä on sinussa herättänyt?

b) Mikäli et huomioi opetuksessasi sukupuolen moninaisuutta, miksi?

8. Jos sinulla on vielä jotain lisättävää aiheeseen liittyen, voit kirjoittaa sen tähän:

Liite 2

Olemme viidennen vuoden luokanopettajaopiskelijoita Oulun yliopistosta, ja keräämme aineistoa pro gradu -tutkielmaamme varten. Pro gradu -tutkielmamme käsittelee opettajien näkemyksiä sukupuolen moninaisuuden tukemisesta alakoulussa. Tutkimuksemme tavoitteena on kerätä tietoa siitä, minkälaisia ajatuksia opettajilla on sukupuolen moninaisuudesta peruskoulussa. Lisäksi tutkimuksemme tavoitteena on selvittää, onko sukupuolen moninaisuudesta saatavilla riittävästi tietoa ja materiaaleja luokanopettajille.

Työssämme sukupuolen moninaisuudella tarkoitamme sitä, että jokainen yksilö kokee sukupuolensa sekä sukupuolen ilmaisun itselleen ominaisella tavalla. Kyselyymme vastaat anonyymisti. Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista, ja vastaaminen vie aikaa noin 10–20 minuuttia.

Vastaamalla tähän kyselyyn annat suostumuksesi vastauksesi käyttämiseen pro-gradu tutkielmamme aineistona.

Ystävällisin terveisin:

Anni Martikainen (anni.martikainen@student oulu.fi)

Jonna Piippo (jonna.piippo@student oulu.fi)

Linkki kyselyyn: <https://link.webpolsurveys.com/S/9941A9D32017E80A>